

BÜLTEN İLAM

| YAZ 2011 | YIL:5 | SAYI:12 |

İLMÎ ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

HABER-İLAM	1
DEĞERLENDİRMELER	
İSLAM SİYASET DÜŞÜNCESİ	
Değerlendirme: Abdülmecid Yasir Eksici	3
VARLIK VE İNSAN	
Değerlendirme: Mesut Sandıkçı	4
MAKALELER	
NAMAZIN HAKİKATİ	
Abdülkerim Cîlî - Trc. Muhammed Bedirhan	6
FIKİH ve DİN	
Muhammed Zâhid el-Kevserî - Trc. Bayram Pehlivan	12
EBÛ HANİFE’NİN MU’TEZİLÎ GÖRÜŞLERİ BENİMSEDİĞİ İDDİALARI	
Murat Sarıtaş	17
AHİMSA ÖĞRETİSİ	
Emrah Eker	21
KÖSTENDİLLİ SÜLEYMAN ŞEYHÎ EFENDİ VE ESERİ LEMAÂT-I NAKŞBENDİYYE	
Engin Bedir	26
19. YÜZYIL HİNDİSTAN BÜYÜK İSLAM ALİMLERİNDEN ABDÜLHAY LEKNEVÎ HAYATI VE ESERLERİ	
Seyfullah Demir	31
NAATLER	
Kânûnî Sultan Süleyman (Muhibbî)	34
OSMANLI’DA “KİMSE YOK MU?” ROGRAMI	
Musatafa Armağan	36
TASAVVUF İLMİNE GİRİŞ	
İbnü’l-Arabî - Trc. Ahmet Dursun	39
GÜLBANK	44
İSLÂM’DA MÂNEVÎ HAYATIN KURUMLARI: TEKKE VE DERGÂHLAR	
Safa Avcioğlu	46

BÜLTENİLAM

| YAZ 2011 | YIL:5 | SAYI:12 |

Çilehane İlmî Araştırmalar Derneği Adına Sahibi:
Nevzat ÖZÇİÇEKÇİ

Yayın ve Yazı İşleri:
Muhammed BEDİRHAN

Grafik:
Sami KAYA

Baskı Cilt:
Yurt - Ofset

Yazışma Adresi:

(İLAM) İlmî Araştırmalar Merkezi
Küçükçamlıca Mah. Çilehaneyolu Cad.
No: 12 Üsküdar İSTANBUL

Tel : 0216 428 39 60

Faks : 0216 327 75 83

Web : www.ilamonline.com

E-posta : ilam@ilamonline.com

HABER-İLAM

2011 yılına yoğun seminer ve kitap müzakere programları ile başladık

2011 yılı itibariyle Araştırma merkezimiz farklı alanlarda doktora ve akademik çalışmalar yapan araştırmacıları ağırlayarak seminer ve kitap müzakere oturumları yapmaya devam ediyor. Yapılan seminerler; Ahmet Hamdi YILDIRIM; İbn-i Zerrûk ve “Kavâidu’t-tasavvuf” adlı eseri; Dr. Halit Özkan, Hicrî İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi; Muhammed Okumuş, Arap Edebiyatında Kaside ve Bûsirî’nin Kaside-i Bürde’si; Dr. Soner DUMAN, “Şafii’nin Kıyas Anlayışı” Kitabının müzakeresi; Dr. Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU, Malikî Mezhebinin Teşekkülü; İlir RUGA, Kominizm’den sonra Arnavutluk’ta İslam (1991-2010)

V. Genç Akademisyenler Buluşması

2007 yılından itibaren her yıl organize edilen ve bu yıl “bilgi ve toplum” üst başlığı ile düzenlenecek olan Genç Akademisyenler Buluşması’na bu yıl İLAM üç tebliğ ile katılacak. 17-19 Haziran 2011 tarihleri arasında, Mardin’de yapılacak olan buluşmaya, aralarında İLAM başta olmak üzere İLEM, İSAGEM, İSAR, İSM, GENÇ Akademi gibi kurumlardan ilmi ve akademik faaliyet gösteren yüksek lisans, doktora ve doktora üstü araştırmacılar katılacak. İlam araştırmacılarından Eyüp Taşöz, “Sosyal ve Ahlâkîlik”; Abdülmecid Yasir Ekşici, “Fakihlerin Şehir Algısı (Cuma Namazının Şartları Bağlamında)” ve Engin Bedir, Tasavvufi Tecrübe İçinde Rüya Bilgisinin Yeri: “Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi’nin Görüşleri” adlı tebliğleri ile buluşmaya katılacaklar.

DEĞERLENDİRMELER

İslam Siyaset Düşüncesi

Hızır Murat Köse

Değerlendirme:

Abdölmecid Yasir Ekşici

İlmî Araştırmalar Merkezi (İLAM) bünyesinde gerçekleştirilen müzakere etkinliğinin Aralık ayı konuğu İstanbul Şehir Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Hızır Murat Köse oldu. Köse'nin kaleme aldığı "İslam Siyaset Düşüncesini Yeniden Okumak: Eleştirel Bir Giriş" başlıklı makale ile DİA'da yer alan "Siyaset" maddesinin müzakere konusu olduğu seminerde, İslam siyaset düşüncesi-nin bugünün telakkisindeki karşılığı ve sahih ve sakim olmayan bu telakkinin arkasında yatan saikler üzerinde duruldu.

Köse'nin makalesinde, güncelliğini her zaman muhafaza eden İslam siyaset düşüncesinin nasıl okunacağı, sorusuna yanıt aranmaktadır. Modern dönemde bu soruya kimi oryantalistler tarafından cevaplar verildiğini belirten Köse, çağdaş müslüman ilim adamlarının da onların belirlediği teori perspektifinden meseleye yaklaşıtlarını dolayısıyla da aynı şekilde yanılığa düştüklerini ifade eder. Bu alandaki İslam klasiklerine ulaşmada onların katkıları inkâr edilmemekle birlikte, ortaya koydukları fikir ve çalışmaların, İslam siyaset düşüncesine sağlıklı biçimde nüfuz etmenin önünde ciddi engeller olarak yer aldığını ifade ederek, bu meselede sahih bir düşünceye ulaşabilmek için bunlardan sıyrılmanın elzem olduğuna dikkat çekmektedir. Öte yandan böyle bir adımı İslam siyaset düşüncesinin sağlam bir şekilde okunması yolunda bir 'alan temizlemesi' olarak tavsif etmekte ve bunun gerçekleştirilmemesi durumunda sağlıklı bir düşünceye ulaşmanın mümkün olmayacağını vurgulamaktadır. Gerçekten

İslam'ın tarih boyunca Emevîler, Abbasîler, Memlükler, Osmanlılar, Babürler gibi geniş coğrafyalara hükmetmiş devletleri barındırdığı ve mütecanis olmayan toplulukların bir arada yaşadığı on beş asırlık tarihî ve siyasî tecrübenin mevcut bulunduğu dikkate alınırsa, "İslam siyaset düşüncesinin bulunmadığı" şeklindeki yargının sorunlu ve haksız bir yargı olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira böyle uzun bir tarihî ve siyasî tecrübenin düşünsel/sistematiik bir arka plana sahip bulunmaması tasavvur edilemez. İşte bu tarihî hakikatten hareketle müslümanların kendi din ve kültür tasavvurları içerisinde, bizâtihi İslam'dan neş'et eden bir 'siyaset düşüncesine' sahip oldukları, bu çerçevede referans aldıkları bir takım aslî ilkelerin ve temel özelliklerin mevcut bulunduğu sonucuna ulaşılır.

Bu tarihi gerçekliği esas alan Köse, bir sonraki aşamada "İslam siyaset düşüncesi ile kurulacak sahih irtibatın önündeki en ciddi engel" olarak gördüğü 'oryantalist bakışa' götüren saikleri tahlil ederek bu bağlamda yanılısama olarak nitelediği iki temel husus üzerinde önemle durmaktadır. Bu iki

hususla esasen, daha genelde İslam tarihinin ele alınmasında önümüze çıkan engeller olarak da bakılabilir.

Batı'ya has olan, ortaçağdan modern döneme geçişte din-bilim-dünya çatışması olarak nitelenebilecek tarihî tecrübenin geliştirilerek İslam tarihine uygulanması “tarihsel yanılsama”, belli bir medeniyet tasavvurunun ürünü olan sosyal bilimlerde meydana gelen disiplinlerarası ayrışmanın getirdiği bir zihin yapısı ile böyle bir farklılaşmanın söz konusu olmadığı bir ilim ve zihin dünyasını okuma girişimi de “disipliner yanılsama” olarak tavsif edilmiştir. Avrupa’da felsefî düşünce, daha özelde siyaset felsefesinde ‘olması gerekenden olana doğru evrilen değişim’ ile kilisenin hayatın değişmeye açık yönünü dogmatik esaslarla sabitlemeye çalışması tarihsel yanılsamaya, modern batı düşüncesinde olduğu gibi laik ve salt hukukî bir perspektifle meseleye yaklaşma da disiplinler yanılsamaya örnektir. Halbuki İslam siyaset düşüncesinde ‘olması gereken’in mevcudiyeti, katiyyat ve zanniyyât biçiminde teorik bir zemine sahip olunması, doğası gereği laik bir tabiatın söz konusu olmaması, böylesi bir okumaya izin vermemektedir. Diğer birçok alanda olduğu gibi burada da Batı’nın dünyanın merkezinde konumlandırılarak, o zaviyeden meselelere bakış yapılması, sahiplerini bahsedilen ‘yanılsamalara’ sevk ettiği ve İslam dini ve tarihi hakkında çarpık tasavvurları beraberinde getirdiği görülmektedir.

Sonuç olarak Köse, İslam siyaset düşüncesinin günümüzde anlaşılabilmesi için siyasi tecrübe ve literatür ile oryantalist bakış açısının yanılsamalarının getirdiği engellerden arınmış bir biçimde sahih ve sağlıklı bir irtibata geçmenin gerekli olduğunu yani kendi iç mantığı ve bütünlüğü içerisinde bu düşüncenin okunması gerektiğini ifade etmektedir.

VARLIK VE İNSAN

Ömer Mahir ALPER

Değerlendirme: Mesut Sandıkçı

İLAM bünyesinde yazarlarla yapılan aylık kitap müzakerelerinin Kasım ayındaki konusu İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi bölümü öğretim görevlisi Doç. Dr. Ömer Mahir Alper’di. Alper’le son kitabı Kemalpaşazâde Bağlamında Varlık ve İnsan’ı konuştuk. Yazar, *varlık ve insanı* modern Batı düşünce biçimine karşı Osmanlı düşünce ve bilim geleneğinin en önemli temsilcisi olan Kemalpaşazâde üzerinden yeniden bir okumaya ve inşâya tabi tutuyor. Bunu Kemalpaşazâde üzerinden yapma gerekçesi olarak ise Kemalpaşazâde’nin kendinden önceki İslamî birikimi iyi bilip Felsefe, Kelam ve Tasavvufun kavramlarını kullanarak *varlık ve insanı* bu üç temel disiplin çerçevesinde yeniden yorumlamasını zikrediyor.

Kemalpaşazâde 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamış, metafizikten tıbbı, doğa felsefesinden etiğe, dil felsefesinden hadis ve fıkıh ilimlerine, dil biliminden tefsire, mantık ilminden tarih ilmine kadar pek çok alanda yetkinlik kazanmış ve bu alanlarda eserler vermiş velûd bir düşünürdür. Onun bu ilmî seviyesi, döneminde pekçok değerli hocalardan ders almasının neticesidir. Kemalpaşazâde’nin hocaları arasında ünlü bilgin ve matematiğe dair eserleri bulunan Molla Lütî ki, Sinan Paşa ve Ali Kuşçu’nun öğrencisi olmuştur, felsefî ilimlerde yüksek seviyeye ulaşan ve İbn Sînâ’nın eserlerini ciddi anlamda inceleyen Kestelî Muslihuddin Mustafa, ünlü filozof Ali Tusî ile matematikçi ve astronomi bilgini Hızır Bey’in talebesi olan Hatipzâde Muhyiddin Efendi ve büyük filozof ve bilgin Devvânî’nin talebesi olan Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi sayılabilir. Kemalpaşazâde aldığı bu güçlü eğitimle önceki felsefî ve kelamî birikimlere de

yer yer eleştiriler getirerek İslam düşüncesinin üç temel sacayağını oluşturan Felsefe, Kelam ve Tasavvufu ortak bir noktada buluşturmaya çalışır. Bu bağlamda varlığı ve varlığa bitişik olan insanı ve insanın varoluşuna ilişkin bütün meseleri inceler. Dolayısıyla Ömer Mahir hocamızla sohbetimiz insan ve insanın varlıkla olan ilişkisi olmuştur.

Kemalpaşazâde’de ilk olarak varlık anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çünkü küllî bir tarzda *varlık* anlaşılmadan ve varlığa karşı köklü bir bakış kazanılmadan insanı ve insanın varlık alanında konumu ve değeri tam olarak anlaşılmaz. *Varlık* hem ontolojik anlamda varolanı tayin eden aslî unsur olarak ve hem de epistemolojik anlamda bilgilerimizin temelini inşa etmesi bakımından insanı önceler. Bu bakımdan varlık tasavvuruna sahip olmadan gerçek anlamda bilgiden bahsedilemeyeceği gibi vücûd olmadan da vücûdsuz mevcûddan bahsedilemez. Varlığı ele aldığımızda ise karşımıza çıkacak en temel soru; “Niçin var olan var da yok değil?” olacaktır. Bu soru bizi “zorunlu varlık” “mümkün varlık” ayrımına götürecektir. Kemalpaşazâde bu sorular çerçevesinde *varlığa* dair meseleleri İbn Sînâ, İbn Arabî ve mütekellimlerden aldığı kavramlarla ve İslam düşüncesine ait mirasın imkânlarını kullanarak etraflıca yanıtlamaya çalışır.

Kemalpaşazâde zorunlu varlığı yani Tanrının mutlak yetkinliğini ve zenginliğini ele aldıktan sonra mümkün varlığı ele alır. Tanrı mutlak yetkinliğini ve zenginliğini isimleriyle mevcûdat âlemine tecelli ederek gösterir. Yani bu mevcûdat O’nun mazharı olur. İlâhi isimlerin toplandığı ve en yetkin bir şekilde bu zuhûratın gerçekleştiği yer, insandır. Bütün bir âlem insan için var kılınmıştır. Bu anlamda Kemalpaşazâde sisteminde insan ontolojik bir ilkedir. Aynı zamanda insan epistemolojik bir ilkedir. Çünkü insanın nihayi amacı “Tanrı’yı bilmektir”. Bu biliş sürecinde dayanak noktası da kendisi olacaktır. Dolayısıyla Tanrı’dan insana dönük bir yön varsa insandan da Tanrı’ya dönük bir yön vardır.

Kadîm geleneklerde ve özelde İslam düşüncesinde insan varlığın bir cüzüdüdür. Bu düşüncenin Osmanlı düşünce geleneğinde en iyi temsilcisi Kemalpaşazâde’dir. Ömer Mahir Alper hocamızın bu çalışması onun da belirttiği şekilde Batı’da Descartes’le başlayan insanı varlığın bir parçası değil de varlığı özne yani insan üzerinden değerlendiren bir anlayışla ortaya çıkan modern düşünceye karşı ciddi bir eleştiridir.

Ayrıca hocamızla Kemalpaşazâde üzerinden Osmanlı düşüncesinde şerh geleneğini konuştuk. Oryantalistlerin sıkca dile getirdikleri Osmanlı dünyasında özgün bir düşünce olmadığı ve Osmanlı düşüncesi şerh ve haşiyelerle eskiyi tekrar ettiği gibi fikirlerin ne kadar da mesnetsiz olduğunu Kemalpaşazâdeyi incelemekle açıkca gördük. Kemalpaşazâde Hocazâde’nin *Tehafüt*’üne yapmış olduğu haşiyede kılasik metinlere ve İbn Sînâ’dan Tusî’ye, Razi’den İcî’ye ve Cürcanî’ye kadar pek çok kişiye atıflarda bulunur. Bu Kemalpaşazâde’nin klasik dünyaya ne kadar hakim olduğunu gösterir. Ayrıca Hocamız bütün şerh ve haşiye gibi çalışmaların özgün bir çalışma olduğunu hatta haşiyelerde az bir katkı bile olsa bunların özgün çalışmaya gireceğini ifade etti.

NAMAZIN HAKİKATİ

Abdülkerim Cîlî

Trc. Muhammed Bedirhan

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

*Allah'ım! Mahlûklarının en şerefli olan
Efendimiz Muhammed'e, O'nun ev halkına
ve sahâbesine salât ve selâm eyle!*

İnsanı yaratan, ona beyânı öğreten, onu eksiksiz bir nüsha kılan, yeryüzünün ihtivâ ettiği şeyleri ona ihtivâ ettiren, onu kendisine delîl kılan, en yakın nîmetlenme yollarından kendisine doğru sülûk yolu kılan Allah'a hamdolsun! Öyle bir hamd ki, onunla bilginin çoğalmasının devamı dilenir. Allah'tan başka tanrı olmadığına, O'nun birliğine ve O'nun ortağının bulunmadığına tanıklık ederim! Zirâ söylediğini müşâhede edenin şâhitliği gözle görme şâhitliğidir. Yine Muhammed (s.a.s.)'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna da tanıklık ederim! Allah'tan O'na her zaman salât olsun! Çünkü O (s.a.s.) Rabbinden gelen bir tercümandır.

Bundan sonra... İmdi ben bu risâlede vecd yoluyla bulduğum bir seferden bahsetmekteyim. O sefere zamansal olarak gittim. Onu gözümle müşâhede ettim. Bu sefere kendimden çıktım. Onu kendimden kendime örttüm. Çünkü o çok kıymetli ve özet bir seferdir. Vâris, muhakkik, kâmil, imâm, şeyh, şeyhimiz Muhyiddin İbnü'l-Arabî (r.a.)'nin *el-İsfâr an Netâici'l-Esfâr* isimli eseri elime geçtiğinde bu eserin ulvî ve süflî seferlerin hepsini kuşattığını ve topladığını gördüm. Şeyh bu eserinde peygamberler (s.a.)'in, meleklerin, ilâhî isimlerin, ulvî ve süflî âlemlerin seferlerini zikretmiştir. Hiçbir şeyi geride bırakmadan anlatmıştır. Bu

kitabı ortaya koymuş ve onu pek güzel yapmıştır. Ben de az önce zikrettiğim seferi buldum. Onu buldum ve müşâhede ettim. Bu seferi Şeyh Muhyiddin (r.a.) de zikretmiştir. Şu kadarı var ki, o sefer dağınık ve rumuzlu sözlerin içine gizlenmiştir. Bildim ki, bu Şeyh'in izzeti, yüceliği ve mertebesi nede niyle o sefere karşı bir gayretidir. Bunun üzerine o seferin dostlarımızın ve müşâhede ve tahkîk sahibi olan ihvânımızın kendisinden faydalanması için bu risâlede toplu ve görünür biçimde ortaya çıkarılması ve yazımı konusunda Allah'a danışıp istihâre yaptım. Bu risâleyi bu seferin yakınlığı, beyânı ve cem'i için yazdım. Bu sefer senden O'na doğrudur.

Bu yazdığım risâleyi *el-İsfârü'l-Ğarîb Netîcetü's-Seferi'l-Karîb* diye isimlendirdim. Çünkü o sefer senden uzak değildir. Senin dışında da değildir. Allah o seferi sana kolaylaştırmış ve onu senin muhkem kitabında yazıya dökmüştür. Allah'tan yardım isterim. Zirâ O yardım edicidir. Tevekkül de O'nadır. İşin tamamı O'na döner.

Allah Teâlâ'nın yolunun ehli olan dostlarımız ve kardeşlerimiz biliniz ki, bu yakın sefere Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) bazı beyitlerde işaret etmiş ve bu konuda mübâlağa yapmıştır. O beyitler şunlardır:

Dermânın sendedir ama bilmiyorsun

Derdin de kendinden ama görmüyorsun

Harfleriyle gizlinin âşikâr olduğu

Apaçık kitapsın sen

Yazılmışları bilmen konusunda

Senin dışarıya ihtiyacın yok

Sen kendini küçük bir cüsse sanıyorsun

Hâlbuki sende dürülmüştür âlem-i ekber

**

O halde dostlarımız bilsinler ki, bu seferin

sâliki olan, ulvî latîfeleri ve gizli hakikatler ile tahakkuk etmeyi ve hazırlık yapmayı ister. Sâlikin âlemleri, süflî ve bedenî âlemlerdir. Bu nedenle kalbî latîfesini hazırlar. Çünkü o Rahmân'ın Arşî'dir.

İnsânî latîfe de şerefli Kürsî'dir. Çünkü sâlikin Arş'ında emr mücmeldir. Kürsî'sinde emr mufassal olur. Sâlikin latîf ve kesîf sûretleri ve âlemlerinin hepsi de Sidretü'l-Müntehâ'dır. Böylece sâlikin bedeninin arzı uygun olur. Hareket etme, hazmetme, tutma, boşaltma ve üreme kuvvetleri Allah Teâlâ'nın, hayvan ve bitki olması bakımından sâlikin bedeninde yarattığı şeylerdir. Allah, bedeninin deri, et, yağ, damar, sinir, kas ve kemikten oluşan yedi tabakasını nasıl da ayırmıştır? Hakk'ın bedendeki Arş'a istivâsının anlamı ise bedene ruh üflemesinden kaynaklanan ve ona yayılmış olan ilâhî sırdır.

Allah, sâlikin bedeninden ulvî mertebelere doğru yedi göğü ayırmıştır. Buna göre dünya göğü histir. Allah bu göğü süslemiştir. Meselâ iki göz bu süslerdendir. Hayal göğü, müfekkire göğü, akıl göğü, müzekkire göğü, hâfıza göğü, vehim göğü ise diğer göklerdir. Allah her bir göğe o göğün emrini vahyetmiştir.¹

Allah bu yedi gökte *[gerçek gökteki]* gezenlere karşılık gelen gezegenler de var etti. Bunlar hayat, işitme, görme, kudret, irâde, bilme ve konuşmadır. İnsanda meydana gelen şeyler bunlarla gözlemlenir. Bu sefer sâlikin hayat sürdüğü yerden seferidir. Böylece Rabbinin ona olan ihsânı ortaya çıkar. Nitekim insan bu hakikatler ile tahakkuk ettiği ve bu yollar uygun olduğunda kendi mâdenliğinden bitkiliğine, hayvanlığına, insanlığına, nefsine, aklına, ruhuna, sırrına, hakikatinin hakikati ve mutlak küllilik mertebesine sefer eder. Bu mertebeye ulaştığında bu mertebeye boğulur ve fenâsından bile fânî olur.

Fenâ onun bir sıfatından, bekâ ise başka bir sıfatından kaynaklanır. Çünkü fenâ hakikatlerin hakikatının sıfatlarından birdir. Bundan dolayı ondan kaynaklanan hakikati onun görevleri ile var olur. Hz. Peygamber'in "Allah'ım! Bu seferde yoldaş ve aileme karış vekilim Sen'sin."² sözü buna işarettir. Âlemlerin ve ulvî ve süflî hakikatlerin senin ailendir. Kâmil muhakkik³ "Sen âlemsiz varsın, çünkü sen O'sun" sözü ile bu mertebeye işaret etmiştir.⁴ Süfliler fenâdan sonra gelen bekâ mertebesi ile bu mertebeye işaret etmişlerdir.

Allah'tan başka fâil yoktur diyen kişinin sözü bu mertebede doğruluk kazanır. bu mertebenin dışında bu sözü söyleyen kişinin bu sözü laftadır, gerçek değildir. Allah beni bu mertebede ikâmet ettirdiğinde iki beyit söyledim ki şöyledir:

Allah'a yemin olsun ki, hepsini kendimden gördüğüm halde

Eğer size ait, sizinle ve sizden biri olsam

Fenâ bunu def eder, fenâ sizinle birliktelik sıfatımdır

Ancak siz benden bekâ vasfı ile var oldunuz

2 Müslim, Hacc, 425; Tirmizî, Daavat, 41. Hadisin tamamı şu şekildedir: Abdullah b. Ömer naklederek demiştir ki; «Resûlullah (s.a.s.) bir yolculuğa çıkarken devesinin üzerine yerleştğinde üç defa tekbir getirir, sonra da şöyle derdi: 'Bunu (bineği) bizim hizmetimize veren Allah'ı tüm noksanlıklardan tenzih ederiz. Yoksa (böyle yapmasaydı) biz buna güç yetiremezdik. Şüphesiz ki biz, Rabbimize döneceğiz. Allah'ım! Senden, bu yolculuğumuzda iyilik ve takvâ, (bizden) râzı olacağın amel dileriz. Allah'ım! Bu yolculuğumuzu bize kolaylaştır ve onun uzaklığını bize yakın kıl. Allah'ım! Sen, yolculukta dost ve âilemiz için vekilsin. Allah'ım! Yolculuğun meşakkatinden, üzücü manzara (görmekten), âilem ve malımda kötü değişiklikler (ile karşılaşmaktan) sana sığınırım.' Yolculuktan dönünce bu duâyla birlikte şunu da ilâve eder: 'Biz, (yolculuktan, vatanımıza selâmet içerisinde) dönenler, tevbe edenler, ibâdet edenler, Rabbimize hamd edenleriz.'»

3 İbnü'l-Arabî kastedilmektedir.

4 Bu ifadeye benzer bir ifade İbnü'l-Arabî'nin *Kitâbu't-Tecelliyât* isimli eserinde "Mertebelerin bilinmesi tecellisi" bölümünde aktarılmaktadır.

1 Fussilet, 12.

Şeyh Kutbuddin İbn Seb‘în (r.a.)⁵ bu makama şu şiiri ile işaret etmiştir:

*Hevâ kâselerini tavaf eden ve ulaştığında onun
Şarabından içen kişiye söyle ki*

*O’na vuslatı bulanık kişi
Vuslata erene kadar seyr ettirilen gibi değildir*

*Ya da O’na vuslata işaret eden
O’na ulaşana değin seyreden gibi değildir.*

*Hayır kavuşmakta kesinlikle bana göre
Kapıyı çalan ve eve dâhil olan bir değildir*

*Ve bir değildir bana göre dâhil olanla
Sırların mahalli olan gönlü yürüyen gibi*

*Değildir gönlü yürüyen senden
Bizzat hastalıkları defeden gibi*

*Onun mahvı O’ndandır; bu yüzden imha eder
Sonra nice yok olanı o var kılar*

*Bu, kalbin kendisiyle bağlandığı bir şeydir
Eğer ondan halka bir tecellî olsa ölürler*

*Her fihrist yapan kalbe yaklaşıp
Her hükmü kalkanın ondadır mahalli*

*Her kulun Allah’tan gelir zenginliği
Ben ise muhiblerin sarhoş kuluyum
Ey sevgilim, o muhiblerin adlarını Allah
öğretti bana
O, onlara gözle değil aksine eccelle nişan alır

Bu mertebe ve makam bu şeref ve yücelikle birlikte olduğunda Hakk yaratıklarını peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s.) ile örnek olarak o makama yönlendirir. Çünkü Hz. Peygamber’i bu makamda ikâme ettiğinde O’na ve ümmetine elli vakit namazı farz kılmıştır. Hâlbuki Allah Teâlâ ilâhî hüküm ve rabbânî tedbirden dolayı onları içinde ikâme ettiği mertebede buna güçlerinin yetmeyeceğini biliyordu. Bu yüzden onların yükünü hafifletti. Namazı günde beş vakit yaptı. Namazda temizliği emretti. Bu temizlik “Hadesi⁶ gidermeye niyet ettim.” demendir. Hades giderildiğinde yokluk da olumsuzlanmış olur. Bu durum ilâhî saflık ile bâkî olmak demektir. Bu nedenle bu mertebenin diliyle denilmiştir ki; “Zâhirinden bâtınına sefer kıldın.” Sonra namaz için kalktın. İhrâm tekbiri⁷ olarak “Allâhu ekber!” dedin. Bu tekbir bâtın ve zâhir emrinle makamını mukaddes kılmandır. Sonra bu mertebenin diliyle Kur’ân’ın Fâtiha sûresini okursun. Bu nedenle sana yakın gök açılır. Böylelikle Allah’ın ona tevdi kıldığı sırları görürsün. Sonra rükû’a eğilirsin ve ikinci kat göğe yükselirsin. Böylece ondaki tuhaf şeyleri ve onda olanları görürsün. Sonra rükû’dan doğrulursun ve üçüncü kat göğe yükselirsin. Sonra secde edersin ve dördüncü kat göğe çıkarısın.

5 Ebu Muhammed Kutbuddin Abdulhakk b. İbrahim b. Muhammed b. Nasr b. Muhammed el-Akkî el-Ğâfîkî el-Mürsî er-Rakûtî. 1217’de İbnü’l-Arabî’nin de doğum yeri olan Mürsiye’de doğmuştur. Soyu, Hâlid b. Velid’in de mensubu olduğu Kureys’in Benî Mahzum kabilesine dayanır. Çocukluk ve gençlik yıllarını Endülü’s’te geçirmiştir. 1242’de bir grup öğrencisiyle beraber Mağrib’e (Fas) geçerek Sebte şehrine yerleşmiş, burada bir müddet inzivaya çekilerek itikâfa girmiştir. Felsefe ve tasavvuf kitaplarını burada okumuş eserlerinin çoğunu burada kaleme alarak felsefî –tasavvufî görüşlerini yaymaya başlamıştır. Dönemin Sicilya Kralı II. Frederick Von Hohenstaufen’in İslâm dünyasına gönderdiği ünlü sorulara cevap vermek üzere dönemin Muvahhidî Sultanı Abdülvâhid er-Reşid tarafından görevlendirilmiş ve meşhur eseri *El-Cevâbu’s-Sıkıllı* bu şekilde meydana gelmiştir. Oldukça maceralı ve seyahatlerle dolu bir ömür sürdürdükten sonra 1270’te Mekke’de vefat etmiştir. Tasavvufta Mutlak Vahdet fikrinin temsilcisi ve hatta kurucusudur. Ayrıca Hermetizm ve Sahte-Empedoklesçi anlayışın İslâm dünyasındaki önemli temsilcilerinden biri kabul edilir. Bazı görüşleri İbnü’l-Arabî üzerinde etkili olmuştur.

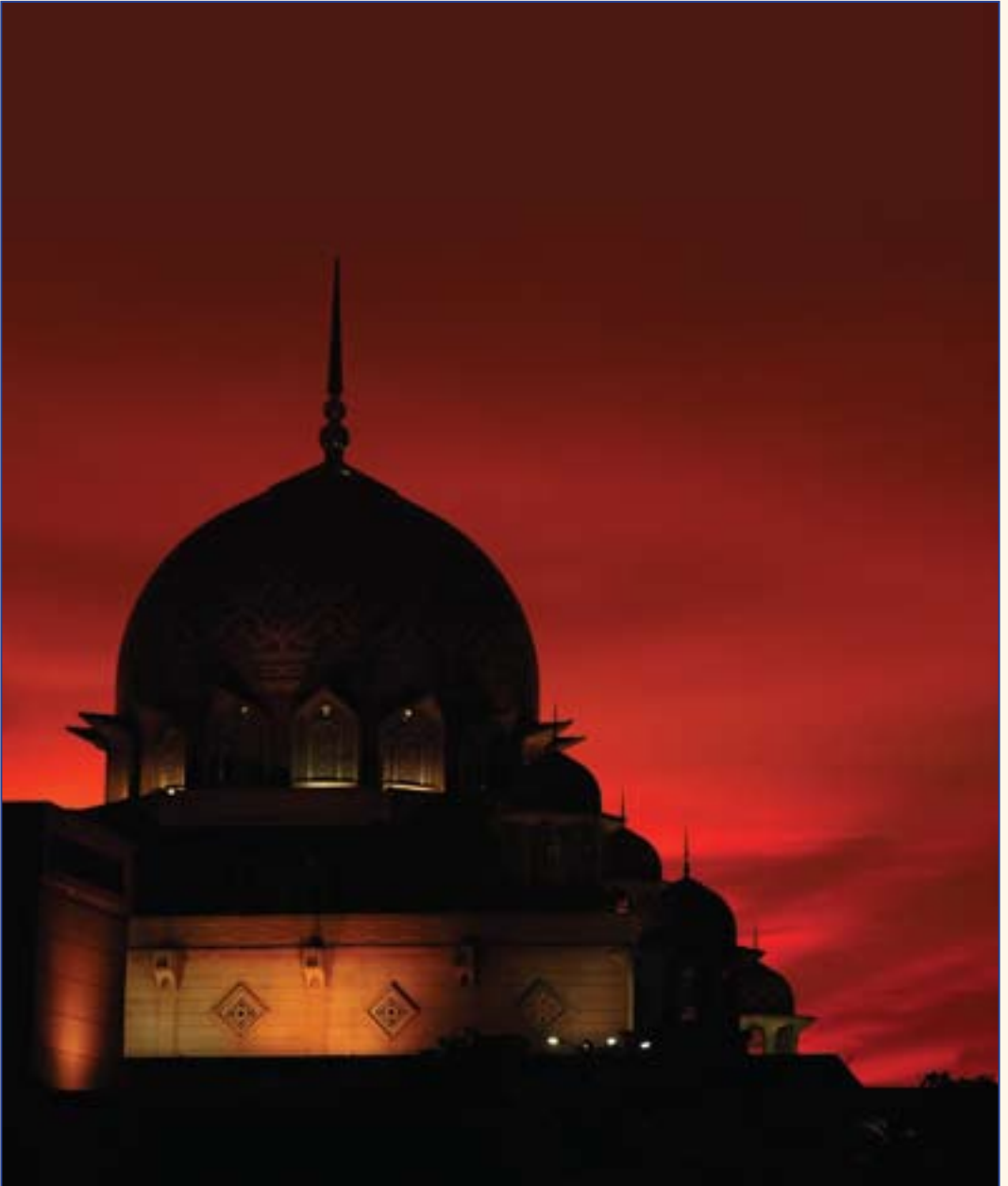
6 Hades, abdestsizlik veya cünüplük sebebiyle insanda meydana geldiği var sayılan hükmî kirliliği veya bu kirliliğin sebebini ifade eden fıkıh terimidir.

7 İhrâm tekbiri, namaza başlarken alınan tekbirdir. Böylece namaz süresince dünya işlerini yapmak yasaklanmış olur.

Sonra secdeden doğrulursun ve beşinci kat göğe yükselirsin. Tekrar secde edersin ve altıncı kat göğe yükselirsin. Sonra secdeden kalkarsın ve yedinci kat göğe yükselirsin. Böylece sana el-Beytü'l-Ma'mûr görünür. Sonra orada ikinci rek'atta okunan Fâtiha'yı okursun. Çünkü ikinci rek'at onu senin varlık âlemlerinden ayırır. Böylece el-Beytü'l-Ma'mûr'dan âlemin mânevî hakikatlerine doğru yolculuk başlar. Sonra Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaşmak için, ikinci rek'atta

rükûâ eğilirsin. Sonra rükû'dan doğrulursun ve Kürsî'ye yükselirsin. Sonra Arş'a ulaşmak için secde edersin. Sonra Rahmânî istivâgâh'ı müşâhede etmek üzere secdeden kalkarsın. Sonra Refref için secde edersin. Sonra yüce mertebe için secdeden doğrulursun. Sonra bekâ mertebesinin kapısı üzerine secde edersin. Ki bu âlem-i emr'dir. Sonra kendinden kendine bu makamın diliyle "*et-Tahiyyâtü lillâhi*" dediğini duyarsın. Çünkü sen fânî olmuş olursun ve O seni vafeder.

Çünkü bekâ Allah’a aittir. Bu yüzden bekâ diliyle “*et-tahiyyâtü lillâhi ve’zâkiyyâtü mine’l-a’mâli ve’t-tayyibâtü mine’l-akvâl*” diye zikredersin. Salât Allah’ındır ancak senden dile getirilir. Sonra yüksek bir ses ki, o bu mertebedir şöyle der: “*es-selâmu aleyke eyyühe’n-nebiyyü ve rahmetullâhi ve berekâtuhû es-selâmu aleynâ ve alâ ‘ibâdillâhi’s-sâlihîn*” Bunun üzerine yüce latîfelerin, mânevî hakikatlerin ve süflî top-raksal varlığının âlemleri bu mertebenin diliyle selâma karşılık verirler ve “*eşhedü en lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh ve eşhedü enne muhammeden abduhû ve rasûluh*” derler. Sonra sen bu mertebenin diliyle “*allâhümme salli ‘alâ muhammedin ve ‘alâ âli muhammed*” dersin. Böylece seferin tamamlanır, seferinin sonuçları ortaya çıkar, sırları ve nurları yetkinleşir. Sonra bu mertebenin diliyle kendinden kendine dönersin ve “*es-selâmu ‘aleykum ve rahmetullâh*” dersin. Böylece bu lisanla zâhirî ve hissî âlemlerini sağından ve solundan selamlamış olursun. Sonra kendinde fiilleri ve sözleri göstermek üzere dönersin. Hâlbuki hakîkî fâil ve kâil Allah’tır. Sen ise gark ve helâk olmuşsundur. Nitekim kâmil vâris olan Şeyh Muhyiddin İbnü’l-Arabî (r.a.) da böyle söylemiştir. Çünkü o sözler ve fiiller velînin üzerinde tıpkı renkli elbise-deki resim gibi görünürler.

Hız. Peygamber bu mertebenin ve makamın yüceliğini öğrendi ve Allah Teâlâ’nın, seçkinlerinden ve sevdiklerinden kendisine ait olmaları için bu mertebeyi istediğini bildi. çünkü bu mertebenin sahipleri bu mertebede taşınırlar ve kendilerine bağışlarda bulunulur. Bu nedenle Hız. Peygamber (s.a.s.) ümmetinin bu mertebede çok olmasını istedi. Bu yüzden sabah namazının sünneti, işrâk, kuşluk namazları ile öğle namazının sünnet namazlarını sünnet kıldı. Denilmiştir ki, beş vakit namaz ve akşam ve yatsı namazı arasındaki namazlar, vitr ve gece namazı, bayram namazları bu mertebenin Hız. Peygamber’in ümmetinin genelini ve

Allah’ın dilediği kimseyi kapsamaması içindir.

İşte bu Hız. Peygamber (s.a.s.)’in ümmetine karşı şefkatinden ve özen göstermesinden kaynaklanmaktadır. Allah’a hamd olsun! Allah bizi ve sizi bu makamda mükâfâtlandırırsın ve bizi ve sizi bu latîfenin hakîkatiyle ikâme etsin!

Bu risâle tamamlandığında bu risâleyi yazmadan önce yazdığım bazı beyitleri bu risâleye eklemek istedim. Çünkü bu beyitler bu risâlenin anlamına uygundur. Bu yüzden bu beyitleri risâlenin sonu olarak yazdım. O beyitler şunlardır:

*Yok oldu âlem ve sırlar bilinmedi
Ben ise O’nun aşkında tutkun ve perdeli*

*İşâretlere tâbî oldum da
Bana düşman oldu Basralılar*

*Başkası görülmez ve duyulmaz başkası
Görünsün diye sevgili her yerden*

*Yok ettik âlemindeki izleri
Böylece perdelenen şeyde tecellî etti*

*Asla perde yoktur ve
Asla zuhûr etmemiştir Cebrâil*

Allah bizi ve sizi sırlarına muttalî kılsın, nurları ile kuşatsın ve bu mertebenin halleri için en yetkin şekilde toplansın! Çünkü O’nun her şeye gücü yeter. Bu duâ icâbete lâyıktır. Allah’a hamd olsun! Salât ve selâm topluca efendimiz Muhammed, O’nun ev halkı ve sahâbesi üzerine olsun! Hata ve sürçmeden, iş yapmaksızın söz söylemekten dolayı Allah’tan kusurlarımın örtülmesini dilerim! Allah bize yeter o ne güzel vekildir! Yüce ve azametli olan Allah’tan başkasında güç ve kuvvet yoktur!

FIKİH ve DİN*

* Kevserî, Muhammed Zâhid (1371/1951), *Mekâlatü'l-Kevserî*, Kâhire: Dâru's-selâm, İkinci Baskı, 1428/2007, s. 76-78.

Muhammed Zâhid el-Kevserî

Trc. Bayram Pehlivan

Gösteriş ve popülerlik ihtirasına kapılan kendini bilmezlerin birçoğu, yaptıkları hezeyanın taşıdığı çelişkinin hangi boyutlara vardığının farkında olmadan Allah'ın diniyle ilgili bazı konuları tutarsız sözlerle ele alıyorlar. Onların bu hezeyanlarına tanık olan bilinçli kişiler ise, omuz silkmekle yetiniyor; aldırış etmiyorlar. Mesela bugün bunlardan insanları bütün dinlere çağıran birini gördüğünde, onun kendisini bütün dinlerin üstünde tuttuğundan şüphelenir; aslında o hepsinden uzaktır. O bu tavrıyla, Yahudilerin ticarete sarılmalarına, Hristiyanların manastırlarda ruhban hayatı sürmelerine, Sâbiîlerin¹ heykellere ve semavî varlıklara tapmalarına, Mecûsîlerin kendilerini ateşe atmalarına ve Müslümanların İslam dinine bağlılıklarına aynı anda alkış tutmaktadır. Müslümanlar bir yana, sözünü ettiğimiz diğer grupların hiçbiri bu kişinin hiçbir sözüne itibar etmediği gibi, onun böylesi bir anlayışını da kesinlikle kabul etmezler. Zira bu tür çirkin ve saçma görüşlerle çığırtkanlık yapan bir kişinin, herkesin nazarında önemsiz bir duruma düşmesi kaçınılmazdır. Çünkü böyle bir kişi, bu gruplardan her hangi birinin yolunu bütünüyle benimsemediği sürece o gruba dahil olamaz.

Hangi Müslüman Allah'ın şu ayetlerini bilmezlikten gelebilir ki!: *“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı*

*beğendim.”*², *“Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır.”*³, *“Allah nezdinde hak din İslam'dır. Kitap verilenler; kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın ayetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki, Allah'ın hesabı çok çabuktur.”*⁴

Öte yandan hangi şuurlu bir kişi, dinde fakih olmanın değerini çiğneyerek, fıkıh ilminin mefhumu, kapsamı ve tahakkuku itibarıyla Allah'ın kitabında [bahsettiği] dine aykırı olduğunu söyleyebilir. Hâlbuki fıkıh ilmi, dini bilmekten ibarettir. Öyleyse din biliminin dine aykırı olması, dahası [genel olarak] bilimin kendi bilgisiyle çelişmesi, ancak, kavramlar bir yana, insanları ve hatta aşırı gafleti sebebiyle önce olan ile sonra olanı birbirinden ayıramayan kişilerin tasavvur edebileceği bir keyfiyettir. Ayrıca, *“(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.”*⁵ ve *“Allah, bir kişinin hayrını isterse, onu dinde fakih (doğru anlayış sahibi) yapar”* şeklindeki birçok ayet ve hadise rağmen, dinin Müslümanlarla diğer dinlere mensup insanlar arasındaki ortak bir kelimeden ibaret olduğunu ileri sürmek ne kadar da saçmadır. Akli başında bir insanın, dini inkâr etmeden fıkıh ilmini tamamen inkâr edebilmek amacıyla, bir şeyle o şeyi bilmenin birbirine aykırı olabileceği görüşünü savunabilmesi saçmalıkta varılabilecek son noktadır.

Bununla birlikte bilginlerin fikhî meselelerinin dörtte üçünde görüş birliğine vardıkları sonra, anlayış farklılıkları ve hükümlerin

1 Sâbiîler, bazı müfessirlere göre Yahudilik ve Hristiyanlık arasında bulunan ve tevhid inancına dayanan bir dinin mensuplarıdır. İslam bilginlerinin çoğunluğu ise, bunların kitap ehlinde olmadığı görüşündedir. Bir rivayete göre ise Sâbiîler, Hz. İbrahim'in dinine mensup kimselerdir. [mütercim]

2 Mâide 5/3.

3 Âli İmrân 3/85.

4 Âli İmrân 3/19.

5 Tevbe 9/122.

delillerinin farklı anlamalara müsait olması sebebiyle dörtte birlik bölümde ihtilafa düşmeleri, kesinlikle fıkıhın değerinin çiğnenmesine zemin teşkil etmez. Zira İslam dini, [icthadında] hata eden müctehidin hiçbir sorumluluğunun bulunmadığını ve üstelik sevap kazanacağını, isâbet eden müctehidin ise iki kat mükâfatlandırılacağını açıkça belirtmiştir.

Allah'ın kitabında [bahsettiği] din ise, emrettiği doğru inanç, sâlih amel ve güzel ahlak gibi hususlarda O'na itaat edilmesi anlamına gelmektedir. Buna göre, fıkıhı "*Kişi-nin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesi*" şeklinde tanımlayan bir bilgin, bu üç unsuru onun kapsamına dâhil etmiş olur. Diğer taraftan dini, "*İnsanı her iki dünyada da kendisi için en hayırlı olana ulaştıran ilâhî bir kanun*" olarak tanımlayan bilgin de yine bu üç unsuru [bu sefer], dinin kapsamına dâhil etmiş olur. Allah şöyle buyurmaktadır: "*O (Allah), müşrikler hoşlanmasalar da (kendi) dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resulünü hidayet ve Hak Din ile gönderendir.*"⁶,

6 Tevbe 9/33.

"*Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin! diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı.*"⁷ Burada din kavramı, sadece tasdik edilmesi gereken hususlara iman edilmesini değil, bunun yanı sıra ibadet, muâmele ve ahlak alanlarındaki hükümlerinde Allah'a itaat edilmesini de kapsamaktadır. Bu sağlam temel prensipler tüm peygamberlerin şeriatları arasında ortaktır. Bunları sapasağlam ayakta tutan kişi, dini ayakta tutmuş sayılır. Bunlardan her hangi birini önemsiz görerek bir kenara atan kimse ise, dinde ayrılığa düşenler arasına karışır. Allah, her peygamber için bir şeriat ve bir yol koymuş ve peygamberlerinin şeriatı devam ettiği sürece her ümmetin onlara sıkı sıkıya bağlı kalmasını sağlam delillerle istemiştir. İşte Muhammed ümmetinin fakihlerinin, -itikât, amel ve ahlak konularında O'na itaat edilmesine hükmeden- bu temel prensiplerin detay konularını, Allah'ın bu ümmet için belirlediği delillerden [yola çıkarak] öğrenmeleri fikihtir. [Buraya kadar yapılan açıklamalara göre], söz konusu delillerin hükümlerine itaat edilmesi dinin ta kendisidir. O halde, mevcut delillere göre fikhî meselelerde ortaya çıkan görüş ayrılıkları dinde ayrılığa düşme anlamına gelmemektedir. Aksine bu durum, tam anlamıyla dini ayakta tutmaktır. Zira Allah şöyle buyurmaktadır: "*Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk.*"⁸

Hem nefyi hem de ispatı mümkün olan⁹ tartışmalı meselelerin dini delillere dayandığını kabul ettikten sonra, bir delil öne sürmek suretiyle tercihte bulunmadan ilgili görüşlerin tamamını önemsiz görerek bir kenara atması bir âlime yakışmaz. Bununla birlikte âlimin ehil olması halinde, bu görüşlerden üstün olanı hakkında bir delil ge-

7 Şûrâ 42/13.

8 Mâide 5/48.

9 Bu ifadeyle, hem olumlu hem de olumsuz yönde hükme bağlanabilecek nitelikteki meseleler kastedilmektedir. [mütercim]

tirip tercihte bulunması durumu bu ifadenin kapsamı dışındadır.

Öte yandan bilginlerin kavâid ve eşbâh-nezâir kitaplarında ortaya koydukları; zaman ve mekan değişikliğine bağlı olarak hükümlerin değişebileceği şeklindeki kabulleri, kesinlikle bir ihtilaf olmayıp durumlardaki değişmeler göz önünde bulundurularak söz konusu hükmün açıklığa kavuşturulmasından ibarettir. Bu hususun önemsiz ihtilaflara¹⁰ dâhil edilmesi, ancak konunun anlaşılması ve etraflıca düşünülmesindeki bir aksaklıktan kaynaklanabilir. Bununla birlikte, bilginlerin açıklamaları dikkatlice incelenmeden her halükarda zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişeceğinin düşünülmesi, Allah'ın dininin pozitif hukuk seviyesine indirilmesi anlamına gelecektir ki, bu, din bilginlerinin kaçındığı bir husustur.

Dinde birlik ve beraberliğin bozulması ise, Allah'ın *“O, arzusuna göre de konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değildir.”*¹¹ ayeti yalanlanırcasına, Kitap ve Sünnet'te beyan edilen hususların bir kısmına iman edilirken diğer bir kısmının çeşitli sunî bahanelerle inkâr edilmesinde ortaya çıkmaktadır. Ancak, *“Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir.”*¹² ayeti ise, dinin söz konusu temel prensiplerine inatla karşı çıkan [inkarcı]larla ilgili olup bunun, delilin delâletteki açıklık ve kapalılık durumlarına dayanan fikhî meselelerdeki görüş ayrılıklarıyla en ufak bir ilişkisi bulunmamaktadır. Geride de geçtiği gibi bu husus, Allah'a itaat kapsamındadır. Öte yandan Hamza ile Kisâî'nin bu ayetteki *“Ferrakû dînehüm: Dinlerini parça parça edip guruplara ayır-*

dılar” ifadesi yerine, *“Fârakû dînehüm: Dinlerini terk ettiler”* şeklindeki kıraatleri de yine mütevâtirdir. O halde söz konusu ayetin, bu iki farklı kıraatin birleştikleri anlama yorulması gerekmektedir.¹³

Naslar karşısında örfün belirleyici kabul edilmesi [yönündeki görüş] ise, [bugüne kadar] hiçbir Müslüman tarafından savunulmamıştır, bundan sonra da savunulmayacaktır. Müslümanlar arasındaki mâdenî paralarla tartılmadan yapılan alış-veriş ise, gerçekleştirilen sıkı bir denetim ile [bu paraların] ağırlıkları bilindiğinden [meşrû görülmekte]dir. Bu durum kesinlikle örfün belirleyici kabul edilmesi anlamına gelmemektedir. Daha önce iki makalede¹⁴ örfün hükümlerini ana hatlarıyla ele aldığımndan, onları burada tekrarlamaya gerek duymuyorum.

Fakihlerin tartışmalarını dikkatli bir şekilde tetkik etmeyen bir kişi, nasıl olacak da, bazı bilginlerin Kitap ya da Sünnet nasına dayanmayan bir ictihadla haramı, *“haram li zâtihi”* ve *“haram li ğayrihi”* şeklinde kısımlara ayırmasına itimat ederek, kimi durumlarda [sadece] insanların ihtiyaç duymasını dikkate almak suretiyle haramı helal kabul edebilecektir. Bu ise kesinlikle, kapatılmaz şer kapılarının açılmasına neden olabilecek bir ihtirastan ibarettir.

Allah'ın *“Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.”*¹⁵ ve *“... Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir*

10 “Önemsiz ihtilaflar” ifadesiyle, bilginler arasında görüş ayrılıklarının bulunduğu fikhî meselelerin dörtte birlik bölümüne işaret edilmektedir. [mütercim]

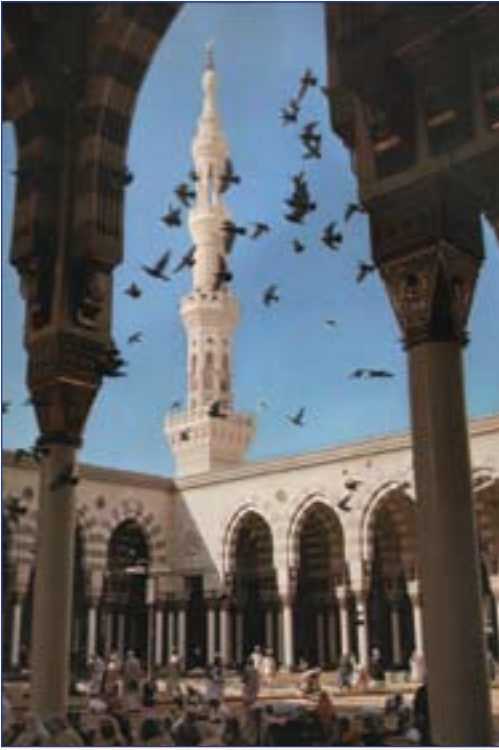
11 Necm 53/3-4.

12 En'âm 6/159.

13 Yani her iki kıraate göre de mezkûr ayetin muhatapları, dinin temel prensiplerine inatla karşı çıkan inkarcılar olmaktadır. [mütercim]

14 Şer'ullâhi fî nazari'l-Müslimîn ve el-Lâmezhebiyye Kantaratü'l-lâdiniyye. Bkz: Kevserî, Muhammed Zâhid (1371/1951), *Mekâlâtü'l-Kevserî*, Kâhire: Dâru's-selâm, İkinci Baskı, 1428/2007, s. 79; 106.

15 Haşr 59/7: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

azap isabet etmesinden sakınsınlar."¹⁶ ayetleri, [ortaya çıkan yeni] ihtiyaçlar ve asrın istekleriyle örtüşmeyen hususlarını terk etmeye zemin hazırlama amacına matuf olan, Sünnet'in tekrar gözden geçirilmesi yönündeki aldattıcı çabaları engelleyecektir. Zira bu ayetteki emir (امر) kelimesi, muzâf mas-tar olması sebebiyle, dil bilginlerine göre umûm ifade etmektedir. Öte yandan, bir önceki ayette geçen (ما) lafzı da yine umûm ifade eden bir lafızdır. Bu açıklamalardan net bir şekilde anlaşılmaktadır ki, Sünnet'in büyük bir bölümünün önemsiz görülerek bir kenara atılması amaçlanarak peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed (s.a.v)'in emirlerinin revize edilmesi imkân dâhilinde değildir. Müslümanlara düşen görev, O'nun tüm emirlerini yerine getirmektir. Çünkü [yukarıdaki ayetlerde yer alan] sert tehdit, O'nun her hangi bir emrini umursamayarak ona aykırı davranan kişilerle ilgilidir. [Bu nedenle] mezkûr ayetten umûmun selbi [şeklinde yanlış bir mana] anlaşılmaması

için söz konusu umûm lafız¹⁷ nefyin ya da nehyin bağlamında zikredilmemiştir.¹⁸

Kemalden sonraki noksanlıktan Allah'a sığınırız...¹⁹

17 İşaret edilen lafız, yukarıdaki ikinci ayette geçen emir (امر) lafzıdır. [mütercim]

18 Burada *selbü'l-umûm* ve *'umûmu's-selb* kavramlarına açıklık getirmek yerinde olacaktır. *'Umûmu's-selb* kavramı, olumsuz bir cümlenin içerdiği anlamın kapsamı itibarıyla genel nitelikli lafzın bütün fertleri hakkında geçerli olduğunu ifade ederken, *selbü'l-umûm* kavramı ise, söz konusu lafzın bir kısım fertlerinin genel anlamın kapsamı dışında tutulduğunu ifade eder.

Selbin umûmu ve umûmun selbi kavramları bu şekilde tanımlanabilirse de, verilen bir cümlede bu iki anlamdan hangisinin kastedildiğini belirleyen genel geçer bir kuralın bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Bu yüzden ki, âmm ya da nekre bir lafzın nefyin veya nehyin bağlamında zikredildiği dini metinlerin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda bilginler arasında görüş ayrılıkları oluşmuştur. İşte Kevseri, "Mezkûr ayetten umûmun selbi [şeklinde yanlış bir mana] anlaşılmaması için söz konusu umûm lafız nefyin ya da nehyin bağlamında zikredilmemiştir." diyerek bu hususa işaret etmektedir. Meselâ Hanefî usûl bilginleri, لا تُرْكُ الْأَيْصَارُ: "Gözler O'nu göremez" ayetinde umûmun selbi amaçlandığını ileri sürerek ayetin, "Her göz O'nu göremez" şeklinde anlaşılması gerektiğini savunurlar. Zira onlara göre, Allah'ın görülemeyeceği hükmü her gözle ilgili değildir. Nitekim müminler O'nu göreceklerdir. Fakat Allah'ın görüleceği görüşüne karşı çıkan Mutezili bilginlere göre ise, söz konusu ayette selbin umûmu amaçlanmaktadır. Bu nedenle ayetin, "O'nu hiçbir göz göremez" şeklinde anlamlandırılması gerekmektedir. (Bkz: Taftazânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer b. Abdullah, (791/1388), *et-Telviḥ ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh*, thk. Muhammed Adnan Derviş, Beyrût: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, [t.y.], I, 96).

Bununla birlikte umûm ifade eden lafızlar arasında sayılan كَلَمَ lafzının kullanıldığı menfi bir cümlede umûmun selbi ve selbin umûmu manalarından hangisinin kastedildiğinin belirlenmesi hususunda dil bilginlerinin üzerinde görüş birliğine vardıkları özel bir kural bulunmaktadır. Bu göre, olumsuzluk (nefiy) edatından önce yer alması halinde, selbin umûmu kastedilmiş olmaktadır. Bu nedenle örnek cümle; «Hiçbir öğrenci başarılı olamadı» şeklinde anlamlandırılması gerekmektedir. Buna göre, başarılı olamama» âmm lafzın istisnasız bütün fertleriyle ilgili bir hükümdür. Diğer taraftan, كَلَمَ lafzının cümlede nefiy edatından sonra gelmesi halinde ise, bu kullanım umûmun selbi kabilinden kabul edilmektedir. Bu durumda cümlenin anlamı; «Öğrencilerin hepsi başarılı olamadı» şeklindedir. Dikkat edilirse, bu ikinci anlamlandırmanın doğru olabilmesi için öğrencilerin bir kısmının başarılı olması gerekmektedir. (Bkz: Zerkeşi, Bahru'l-Muhit, Beyrut: Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şü'ûnû'l-İslâmiyye, 1413/1992, III, 67.)

Benzer şekilde, söz konusu özel durumu sebebiyle âmm lafızlar gibi mütalaa edilmesi gereken (امر) lafzının, nefyin ya da nehyin bağlamında zikredilmesi suretiyle metinde geçen mezkûr ayetten «umûmun selbi» şeklinde bir anlam elde edilmesi halinde, Rasûl-i Ekrem'in emirlerinin bir kısmına aykırı davrananların her hangi bir tehditle karşı karşıya kalmayacakları sonucuna varılacaktır ki, bu, kesinlikle yanlış bir çıkarım olacaktır. [mütercim]

19 Tirmizî, "Deavât", 41.

16 Nûr 24/63: فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

**EBÛ HANÎFE'NİN
MU`TEZİLÎ GÖRÜŞLERİ
BENİMSEĞİĞİ İDDİALARINA
PEZDEVÎ'NİN CEVABI**

Murat Sarıtaş

Fıkıh mezhepleri, müntesiplerinin kelâmî tercihleri göz önünde bulundurulduğunda homojen bir görünüm arz etmeyip kendi içinde çeşitlilik göstermektedir. Bütün fıkıh mezhepleri için geçerli olan bu durum Hanefî mezhebi söz konusu olduğunda daha da belirgin hale gelmektedir. Kelâmî tercihlerindeki farklılıklar dikkate alınmaksızın fûrû` meselelerinde Ebû Hanîfe (150/767)'yi taklit edenlerin oluşturduğu grup şeklinde tanımlanan Hanefilik¹ Mutezilîlikten Şiîliğe kadar uzanan geniş bir yelpazede kelâmî açıdan çok farklı eğilimleri içinde barındırmaktadır.

Ebû Hanîfe'yi taklit edenleri iki ana gruba ayıran Leknevî (1304/1886), bunlardan hem fıkıh hem de kelâm alanında onun takipçisi olanlara “kâmil Hanefiler” denildiğini, sadece fıkıhta ona tabi olup kelâm sahasında onunla uyumayacak görüşleri savunanlardan söz edildiğinde ise “Hanefî” ifadesinin yanına kelâmda izlemiş oldukları yolu izah eden bir kayıt getirildiğini ifade eder.² Leknevî'nin devamında yapmış olduğu açıklamalardan fıkıhta “Hanefî” olarak tanımlanan kimselerin îtikâdî tercihlerine göre beş gruba ayrıldıkları görülmektedir:

Kâmil Hanefiler

Mutezilî Hanefiler

Mürciî Hanefiler

Zeydî Hanefiler

Şiî Hanefiler³

Îtikâdî açıdan oldukça farklı eğilimlere sahip olmakla birlikte Hanefî üst kimliğinde birleşen mezkûr grupların her biri, meşrûiyet arayışı çabalarının bir sonucu olarak İslâm tarihi içerisinde çok önemli bir figür olan söz konusu çizginin öncüsü Ebû Hanîfe'yi kendileriyle aynı îtikâdî görüşleri savunan biri olarak takdim etmeye çalışmışlardır. Yukarıda zikri geçen beş grup içerisinde Mutezilîlerin bu yöndeki çabaları dikkat çekmektedir. Onların bu çabalarına dikkat çeken Kerderî (827/1423), Mutezilîlerin, Ebû Hanîfe'yi kullanarak îtikâdî görüşlerini meşrûlaştırma amaçlarını gerçekleştirmede engel olarak görmelerinden dolayı Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebinin inanç esaslarının açıklandığı *el-Fıkhu'l-Ekber* ve *el-'Âlim ve'l-müte'allim* gibi Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen eserlerin aslında ona ait olmadığı iddiasını ortaya attıklarını ifade etmektedir.⁴

Hem Mutezilî-Hanefilerin anılan çabaları hem de mihne sürecinde Ehl-i hadîsin karşısında onlarla mücadele edenlerin başında Mutezilî-Hanefilerin gelmesi sebebiyle, bu olaydan zaferle çıktıktan sonra ehl-i hadîsin eleştiri oklarının kendilerine söz konusu süreçte yaşanan sıkıntıları çek-tiren Mutezilî-Hanefî kadıların yanında onların fıkıhta takipçisi oldukları çizginin öncüsü Ebû Hanîfe'ye de yönelmesi dolayısıyla⁵, Ebû Hanîfe'nin halku-l-Kur'ân

4 Kerderî, Hâfizuddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Bezzâzî (827/1423), *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam*, Haydarâbâd: Matba'atü Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1321, s. 107-108.

5 Kevserî, halife Mütevekkil zamanında mihne sürecinde uygulanan baskının kaldırdığını ve bundan sonra muhaddislerin tenkit kılıcını haklı olarak kendilerine bu sıkıntıları yaşatan kadıların yönetmelerinin yanında bu olayla hiçbir ilgileri olmamasına rağmen anılan kadıların fıkıhta ‘imam’ olarak benimsediği Ebû Hanîfe ve ashâbını da haksız yere hedef tahtasına oturttuklarını ifade ettikten sonra başkalarının işlediği suçun cezasını çeken Ebû Hanîfe ve ashâbının adetâ lisân-ı hâliyle şu şiiri söylediklerini kaydetmektedir:

غيري جنى وأنا المعاقب عندكم فكانني سبابة المتمدن
başkası, günah keşişiymişçesine cezalandırılan ise benim.) Bkz. Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasan b. Ali (1371/1952), *Te'nibü'l-Hatib'alâ mâ sâkahû fi Ebî Hanîfe mine'l-ekâzib*, y.y.: Matba'atü'l-Envâr, 1990, s. 15-16.

1 Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed 'Abdulhayy (1304/1886), *er-Ref' ve't-tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dil*, (thk. Abdülfettâh Ebu Ğudde), Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1425/2004, s. 385.

2 A.g.e., s. 385.

3 A.g.e., s. 385-386.

meselesi gibi konularda hangi görüşleri benimsediğiyle ilgili olarak zaman zaman çeşitli iddialar gündeme gelmiş ve bu iddialara Leknevî'nin "kâmil Hanefîler" olarak isimlendirdiği âlimler tarafından cevaplar verilmiştir. İşte bu cevaplardan biri de kendisinden sonraki Hanefî usûl yazım geleneği üzerinde ciddî etkisi bulunan Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî (482/1089)'ye aittir.

Pezdevî, *Kenzü'l-vusûl ilâ ma 'rifeti'l-usûl* adındaki meşhûr usûl eserine Ebû Hanîfe'nin Mutezilî olduğu iddialarına cevap vererek başlamaktadır. İlmi, tevhîd ve sıfatlara dâir olan ilim (kelâm ilmi) ve meşrû kılınan şeyler ve hükümlerle ilgili olan ilim (fıkıh ilmi) olmak üzere iki kısma ayıran Pezdevî, ilk kısımda kural olarak hevâ ve bid'atlerden kaçınıp Kitap ve Sünnet'e sarılmak ve sahâbe, tâbiîn ve selef-i sâlihîn'in yolu olan ehl-i sünnet yoluna girmek gerektiğini ifade ettikten sonra şunları kaydetmektedir:

"Selefimiz, yani Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf (182/798), Muhammed b. el-Hasan (189/805) ve onların ashâbının geneli (Allâh onlara rahmet etsin) bu yol üzereydiler. Ebû Hanîfe kelâm ilmi alanında el-Fıkhu'l-ekber isimli eserini telif etmiş ve bu eserde Allâh'ın sıfatlarının sübûtünü, hayır ve şer-

rin Allâh'tan olup bunların tamamının onun dilemesiyle (meşîet) olduğunu ifade etmiştir. O, ayrıca istitâatin⁶ fiille beraber olduğu ve kulların fiillerinin tamamının Allâh'ın yaratmasıyla olduğu görüşlerini benimseyip vücûbu'l-aslah⁷ görüşünü reddetmiştir. Bu-

6 İstîtâat terimi klasik literatürde a) fiilin işlenmesini sağlayan vasıtalar ve b) fiilin gerçekleştirilmesini sağlayan güç olmak üzere iki farklı anlamda kullanılmıştır. Birinci manasıyla *istitâatin* insanda fiilden önce var olduğu hususunda kelâm âlimleri hemfikirdir. Fiilin asıl illetini ve şartını oluşturan ikinci manadaki *istitâatin* insanda fiilden önce bulunuşu konusunda ise üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Mu'tezile'nin çoğunluğu ve bazı Şii âlimler söz konusu anlamıyla *istitâatin* insanda fiilden önce bulunduğunu savunurken, Selefiyye, Eşariyye ve Mâturidiyye fiille beraber olduğunu söylemişlerdir. Cebriyye ise insanın gerçek anlamda fiil sahibi olduğu düşüncesini kabul etmediğinden insanda *istitâatin* bulunmadığı görüşündedir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "İstîtâat", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, XXIII, 399-400. Buna göre, burada *istitâat* terimiyle kastedilen, Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet arasında ihtilafa konu olan ikinci manadaki istitâattir.

7 Terim olarak kullar hakkında en uygun, en faydalı ve en iyi olan şey anlamında kullanılan *aslah'a* riâyet etmenin Allah hakkında vâcib oluşu (*vücûbu'l-aslah*) meselesi, Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasındaki tartışmalı konulardan biridir. Mu'tezile kelâmcıları Allâh'ın *aslah* olanı gözetmesinin vâcib olduğu görüşünü savunurken, bu terim yerine daha çok *âdetullâh* ve *sünnetullâh* tabirlerini kullanan ve Allâh'ın fiillerindeki hikmet ve maslahatı onun hür iradesine bağlı bir ikram ve ihsan olarak gören Sünnî kelâmcılar Mu'tezile'nin bu düşüncesindeki vücûb fikrine şiddetle karşı çıkmışlardır. Bkz. Avni İlhan, "Aslah", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, III, 495-496.

nun dışında el-‘Âlim ve’l-müte‘allim ve er-Risâle⁸ gibi başka eserleri de bulunan Ebû Hanîfe, bunlardan el-‘Âlim ve’l-müte‘allim adındaki eserinde günahı sebebiyle hiç kimsenin imandan çıkmış kabul edilip tekfir edilemeyeceğini ve böyle kişiler için رحمه الله ‘Allah ona rahmet etsin’ şeklinde dua edilebileceğini belirtmiştir.

Ebû Hanîfe kelâm ilminde büyük bir imamdı. Ebû Yûsuf’un ‘Ebû Hanîfe ile halku’l-Kur’ân meselesi hakkında altı ay tartıştık. Sonunda, Kur’ân’ın mahlûk olduğunu savunanların kâfir olduğu görüşü üzerinde uzlaştık.’ dediği rivayet edilmiştir. Aynı söz İmâm Muhammed’den de rivâyet edilmiştir. Mebsût’ta⁹ ve diğer eserlerde Ebû Hanîfe ve ashâbından bize nakledilen çeşitli meseleler de onların Mu‘tezile’nin

görüşlerine ve hevâ ve hevese dayanan diğer görüşlere meyletmeyip Allâh’ın âhirette başlarda bulunan gözlerle görüleceği, onun dilediklerinin kabir azâbı çekeceği ve Cennet ve Cehennem’in yaratılmış olup şu anda mevcut oldukları görüşlerini benimsediklerini göstermektedir. Hattâ Ebû Hanîfe, [tartışmaları uzayıp da bunları delilsiz olarak inadına kabul etmediğini anlayınca] Cehm b. Safvân (128/745)’a¹⁰, ‘Benim yanımdan çık, git, ey kâfir!’ demiştir. Ebû Hanîfe ve ashâbı, Kur’ân ve Sünnet tarafından ifade edilen diğer âhîret ahkâmının da hak olduğu görüşünü savunmuşlardır’’¹¹

Sonuç olarak, Ebû Hanîfe’nin âlimler arasındaki konumunu Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından sahiplenilen İbrahim (a.s.)’ın peygamberler arasındaki konumuna benzeten Kerderî’nin İbrâhim (a.s.) hakkındaki مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا “İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hristiyan. Fakat o, hanîf (Allah’ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir müslümandı.” ayetinden¹² mülhem olarak dediği gibi مَا كَانَ الْإِمَامَ مُعْتَزِلِيًّا “İmâm [Ebû Hanîfe] ne Mu‘tezilî idi, ne de Kaderî. O, ancak sünnî bir hanevî idi.”¹³

8 Bu eser Ebû Hanîfe’nin bazı itikâdî konularda kendisine yöneltilen suçlamalara cevap olarak Basra kadısı Osman el-Bettî (143/760)’ye yazmış olduğu bir mektuptur.

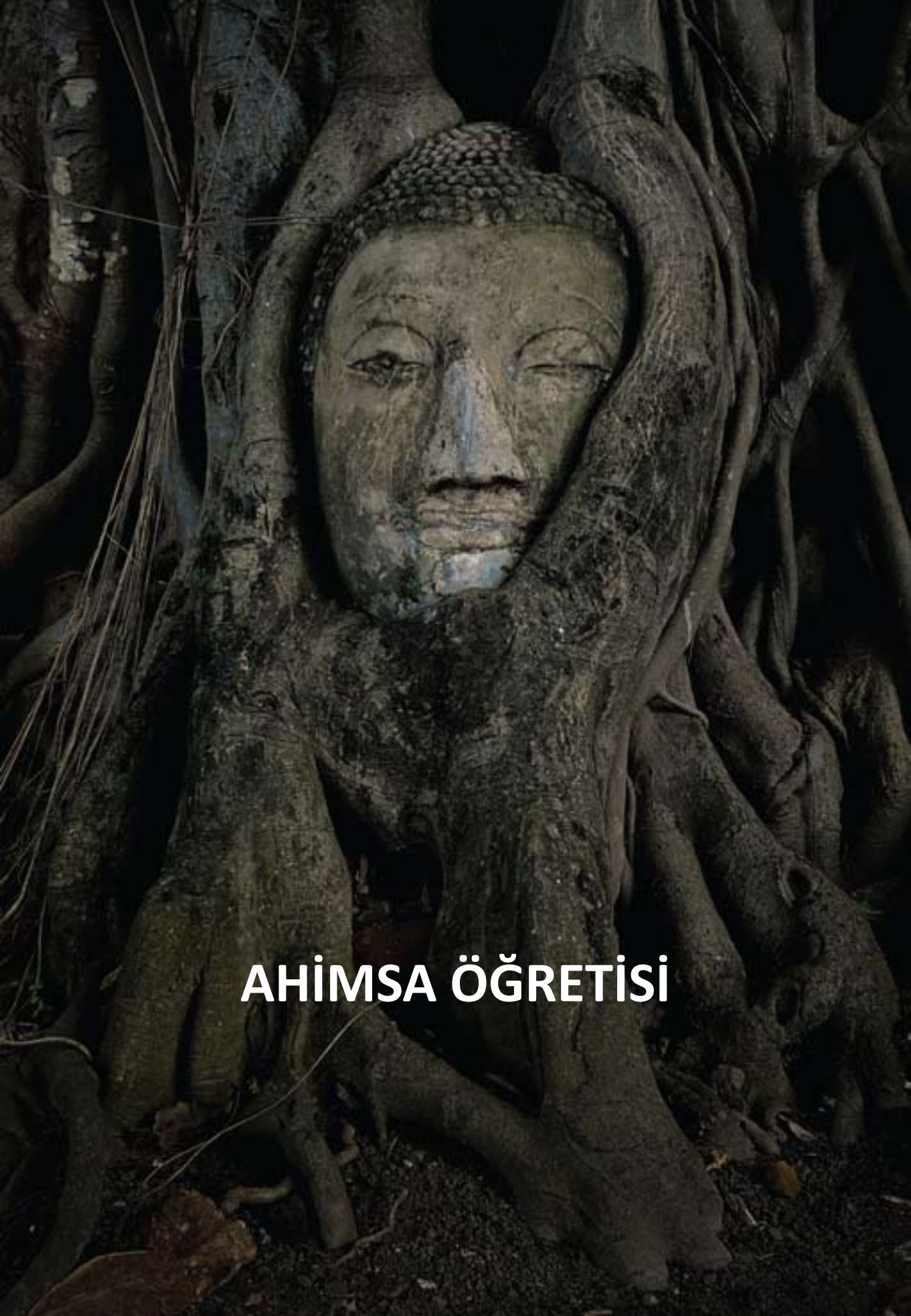
9 Kitâbu’l-aslolarak dâbilinen bu eser, İmâm Muhammed’in Zâhiru’r-rivâye kapsamındaki eserlerinden birisidir.

10 Cehmiyye’nin kurucusu olan Cehm b. Safvân’ın, Allâh’a sübûti ve haberî sıfatların nisbet edilemeyeceği, insanların ihtiyar ve iradelerinin olmayıp fiilinde mücber oldukları, âhirette Allâh’ın görülemeyeceği, cennet ve cehennem’in bir süre varlığını sürdürüp daha sonra yok olacağı, imanın sadece bilgidir ibaret olduğu görüşlerini savunup kabir azâbını, mizânı ve sıratı inkâr ettiği ileri sürülmektedir. Bkz. Şerafettin Gölcük, “Cehm b. Safvân”, DİA, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, VII, 233-234.

11 Pezdevî, Ebû’l-Hasan Ebû’l-‘Usr Fahrû’l-İslâm Ali b. Muhammed b. Hüseyin (482/1089), Kenzü’l-vusûl ilâ ma’rifeti’l-usûl (Keşfü’l-esrâr içinde), Beyrût: Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, 1418/1997, I, 15-22.

12 Âl-i İmrân 3/67.

13 Kerderî, a.g.e., s. 108.

A photograph of a stone Buddha head carved into a large tree trunk. The Buddha has a serene expression, closed eyes, and a slight smile. The stone is weathered and greenish-grey. The tree trunk is thick and gnarled, with many roots visible. The background is dark and shadowy.

AHİMSA ÖĞRETİSİ

Emrah Eker

Din olgusu insanlık tarihi boyunca literatürde hep baş sıralarda yerini almıştır. Her inanç sisteminin kendine özgü bir tanrı, kâinat, ahlak ve hayat anlayışı bulunmakla beraber müntesiplerinin yerine getirmesini istediği emir ve nehiyleri/yasakları bulunmaktadır. Çoğu zaman, bu emir ve yasakların mükâfat veya ceza olarak karşılıkları söz konusudur.

Hemen hemen tüm inanç sistemlerinde insan başta olmak üzere tüm canlıların yaşama haklarına saygı, üzerinde durulan bir konudur. Kimi dinlerde ise tüm kâinat, yaratıcının eseri olması sebebiyle saygıyı hak etmekte ve buna muhalif bir davranışın mukabilinde ise cezanın söz konusu olacağı belirtilmektedir.

Diğer yandan da, kimi inanç sistemlerinde canlılara zarar vermeme ve onları öldürmeme konusunda uyarılar bulunmakla birlikte çelişkili bir şekilde, en azından çelişkili gözükcek şekilde insan ve diğer canlıların hayatlarının sonlandırılmasını veya onlara zarar verilmesini mümkün kılan, buna ruhsat veren ve hatta kimi zaman bunu emreden dinî söylem ve yazıtlar ile karşılaşabilmekteyiz. Bu bağlamda, çelişkinin söz konusu olup olmadığının incelenmesi için her bir inanç sistemi kendi öz referansları ile birlikte tek tek masaya yatırılması gerekmektedir.

Bu çalışmamızda bizler, özellikle Caynizm’de olmak üzere, Hinduizm ve Budizm’de de önem arz eden *Ahimsa Öğretisi*’ni ele alacağız. İlerleyen satırlarda detaylı bilgiler sunacağımız bu öğretiyi, yukarıda kısaca değindiğimiz üzere, bireyin diğer bireylerle, tabiatla, kısaca ve en genel manada tüm kâinatla olan ilişkisine emir-nehiy suretiyle bir müdahalesi olarak veya daha anlaşılır bir ifadeyle, mezkûr inanç sistemlerinin bir prensibi olarak değerlendirebilir.

KAVRAMSAL BOYUT

“**Ahimsa**” kavramı, Caynist ve Budist dillerinde geçen Sanskritçe bir kelime olup kaynak-

larda çeşitli tanımlarına şahit olmaktayız. Ancak temelde tüm tanımlar birbirlerine yakın manalarda ifade etmektedirler.

Kaynaklarda “Ahimsa” kavramı için şu şekilde tanımlar yapılmıştır;

“*Hiçbir canlı varlığı incitmek*”,

“*Şiddet kullanmakta kaçınmak*”,

“*Hiçbir varlığın yaşamına engel olmamak*”,

“*Hiçbir canlıyı yaralamamak ve öldürmemek*”,

“*Mahlûkata eziyet etmemek*”,

“*Yaşamın en küçük zerresine kadar aşırı saygı göstermek ve şiddetten kaçınmak*”,

“*Her çeşit canlı varlıkları öldürmenin ve fena muamele etmenin yasaklanması*”,

Kısaca Ahimsa, “*hayata saygı*” olarak ifade edilmekle birlikte buradaki *hayattan* kastın sadece insan hayatı olmadığı, bütün ruh sahiplerinin hayatı olduğu vurgulanmaktadır.

AHİMSA ÖĞRETİSİ

Ahimsa Öğretisi genel çerçevede Hint Dinleri’nde söz konusudur. Tarih boyunca Hint Yarımadası’nda ortaya çıkan ve yayılan dinlere *Hint Dinleri* denmektedir. Bu dinlerin başında Hint Yarımadası’nın geleneksel dini *Hinduizm* gelmektedir. *Budizm*, *Caynizm* ve bunlara bağlı kollar yine Hint Dinleri kapsamına girmektedir.

Ahimsa, Hinduizm, Caynizm ve Budizm dinlerinde tavsiye ve teşvik edilen bir fazilet hareketidir. Genel manada Hindu öğretisinde yer almakla beraber Caynizm etiğinde birinci mevkiyi işgal ettiği görülmektedir. Ancak Caynistler ahimsa öğretisinin mucidi değildirler. Bu öğretinin köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Ahimsa, özü itibarı ile hayatın *Vanaprastha* (ormanda ikamet edenler anlamına gelen *Vanaprastha*, bir brahmanın hayatındaki üçüncü safhadır) ve Samnyasa (brahmanın hayatındaki son safhadır ve bu safhada, aile de dâhil olmak üzere her türlü mülkiyet terk edilir) safhalarının temelini oluşturur. Ancak son tahlilde, Ahimsa’yı temel öğreti yapma şerefi Caynizm’e aittir. Caynistler ahimsa konusunda uzmandırlar. Bu sebeplerden dolayı öncelikle Caynizm’de Ahimsa öğretisini iş-

leyecek ve sonrasında Hinduizm’de ve Budizm’de Ahimsa öğretisine kısaca değineceğiz.

CAYNİZM ve AHİMSA ÖĞRETİSİ

Caynizm¹ M.Ö. VI. yüzyılda Hint Yarımadası’nın kuzeyinde Ganj havzasında yer alan Bihar eyaletinde geleneksel Hindu anlayışındaki kast sistemine ve kanlı kurban törenlerine bir tepki olarak ortaya çıkmış olup², adını tenasüh çarkından kurtulanlara verilen isim olan “Jina” kelimesinden almaktadır. *Jina*, Sanskritçe’de “*ihitiraslardan kurtulmuş olan, muzaffer, galip*” manalarına gelmektedir.

Ulaşılabilen kaynaklara göre Caynizm’in kurucusu veya sistemleştiricisi olan Vardhamana Mahavira³ tahminen M.Ö. 540 yıllarında Hindistan’ın kuzeyinde, bugün itibarıyla Bihar eyaletinin başkenti olan Patna şehri yakınlarında Vaisali’de doğdu. Otuzlu yaşlarda ebeveynini kaybedince evinden ve ailesinden ayrılıp uzlete çekilerek nehir kenarında bir ağaç altında yaklaşık on iki/on üç yıl boyunca inziva hayatı yaşadı. Kimi kaynaklara göre, *riyazetin*, dönemin yaygın bir geleneği olmasının da, Vardhamana’nın uzlete çekilmesinde etkisi bulunmaktadır. Vardhamana, bir süre sonra üzerindeki elbiseyi çıkartıp çıplak olarak yaşamına devam etmeye başladı. Nihayet Samsara’dan kurtulmayı başardı ve kendisine bundan sonra **Jina** (*muzaffer/galip*), **Tirthankara** (*geçit açan*), **Mahavira** (*kahraman*), **Bagavat** (*kemâle ermiş*) gibi isimler verildi. Ömrünün kalan kısmında keşfettiği hakikatleri ve kendisinden önceki yirmi üç Tirthankara’nın öğrettiklerini yeniden yorumlayıp öğrencilerine anlatarak geçirdi. Ölümü ile ilgili olarak Avrupalı araştırmacılar başta olmak üzere kimi dinler tarihçileri, M.Ö. 447 veya 467 tarihlerini vermektedirler. Öldüğünde yetmişli yaşlarda olduğu ve Parapuri’de öldüğü tahmin edilmektedir.

Vardhamana’nın ölümünden sonra rahiplerden bir kısmı elbise giymeme adetini terk ettiler. Bu yaklaşımları başta olmak üzere farklı görüş ayrılıkları sonucu bir ikilem oluştu ve **Digambara** (*hava/boşluk giyenler*)⁴ ile **Svetambara** (*beyaz giyenler*)⁵ isimlerinde iki ayrı grup/mezhep olarak bölündüler. M.S. I. yüzyılda ise bu ayrışım iyice keskinleşerek nihai bir ayrılık meydana geldi.

Caynizm kimi siyasi güçlerin desteğiyle Kuzey Hindistan, Dekkan, Güney Hindistan ve Gucarat’da oldukça fazla sayıda müntesibe ulaşsa da, Budizm’in ve İslâm’ın yayıldığı dönemlerde bu sayı gerilemiştir. Günümüzde ise, Caynistlerin sayısı yaklaşık iki milyon⁶ civarındadır.

Caynizm, Hint Dinleri bağlamında Hinduizm ve Budizm ile aynı kategoriyi paylaşmakla birlikte; perennial felsefeyi çağrıştıran din anlayışı, Tirthankaraları ve heykelleri etrafında şekillenen ritüelleri, tüm varlıkların ruh sahibi olduğuna inanmaları ve ontolojik görüşleri ile Budizm’den; “*Ahimsa, sadece insanlara değil, tüm canlılara karşı uyulması gereken bir yasadır*” ve “*dünyanın yaratılması, devamı ve yok edilmesinden sorumlu bir tanrı veya tanrısal varlıklar yoktur, ancak insanî sınırlamaların olmadığı, nihai kurtuluşa ulaşanlara uygun bir tanrısal varlık kategorisi vardır*” inançları ile de geleneksel Hinduizm’den farklı bir yapı sergilemektedir.

Caynizm’de her bir Caynist’in yerine getirmesi gereken ibadetler olmakla beraber cemaatin ruhânî yönetimi rahip ve rahibelerin elindedir. Hinduizm’in din adamları Brahmanların, ücretle Caynist mabetlerde çalıştığı da görülmektedir. İbadetleri ilahiler söylemek, tefekkür etmek, tövbede bulunmak, mabetlerdeki heykelleri

1 Kaynaklarda “Caynacılık”, “Jainizm”, “Jini Mezhebi” olarak da geçmektedir.

2 Ancak tarihi süreçte Caynistler fiilen kast sınırlamalarına önemli ölçüde boyun eğmişlerdir.

3 Caynistlere göre, kendi öğretileri Mahavira ile başlamamaktadır. Zira o, yirmi dördüncü Tirthankara’dır. “*Tirthankara*”, dünyada huzur ve mutluluk arayan insanlara yardımcı olan, onlara örnek olmak üzere çöküş ve sıkıntı devrelerinde ortaya çıkan ruhani liderlere verilen isimdir.

4 *Digambara* mezhebi *Svetambara* mezhebinin *Siddhanta* isimli kitabını apokrif (gayri sahih) sayarak kabul etmezler. Zira onlar için kutsal ve makbul eser *Vedalar*’dır.

5 Bu gruba (*Svetambara*) göre aslolan vücudun çıplak olmasıdır. Tam çıplaklığa uymayanların ise nihai kurtuluşa erişemeyeceğini savunmakta ve dolayısıyla kadınların da tam kurtuluşa erişemeyeceklerine inanmaktadırlar.

6 Caynistlerin günümüzdeki sayısı hakkında farklı görüşler de mevcuttur; 1,5 milyon, bkz.: Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-2**, s. 266.; 3 milyon, bkz.: Aydın, **Dinler Tarihine Giriş**, s. 79.; 4 milyon, bkz.: “Caynacılık” **Dinler Tarihi Ansiklopedisi**, s. 230, C.I.

takdis ve tazim etmek, bu heykellere meyve ve sebzelere kurban sunmak, yanlarına tutsüler koymak, onları yıkamak, yağlamak ve çiçeklerle süslemek olarak sıralanabilir. Yine Parasnath Dağı, Shantrunjaya, Gırnar ve Abu gibi Caynizm inanişında önem arz eden dağlara ziyaretler de yapılagelen ibadetler arasında yer almaktadır.

Caynizm'in arkaik yapısını öne çıkaran ayrırcı bir özelliği, panpsişizmdir. Buna göre hayvanlar, bitkiler, taşlar, su damlacıkları dâhil olmak üzere tüm varlıklar ruh sahibidirler. Bundan dolayı canlı, cansız, en küçük ve gereksiz şeylere bile sert davranmamak, incitici olmamak gerekmektedir.

Hinduizm'de olduğu gibi Caynizm'de de *tenasüh* (ruh göçü/reenkarnasyon) inanişi bulunmaktadır. Ancak Caynistlere göre bir sonraki sefer dünyadaki durumumuzu bir Tanrı değil, zorunluluğunu doğal yapısından alan nedensellik yasası yani Hinduların deyişiyle *karma* yasasıdır.

Caynizm'e göre her varlıkta, iki ruhtan oluşan Jiva (Civa) mevcuttur. Nedenselliği dile getiren Karma(n) ise latif olmakla birlikte yine de maddi bir ruh olarak düşünülür. Jiva'ya sızarak ona engel olan Karma(n), tenasühün kaynağı gibi görülmektedir. Bundan kurtulmanın tek yolu kurallara⁷ bağlı yaşamaktır.

Varlığa canlılık veren Jiva; insanlar, hayvanlar ve bitkilerle sınırlanmaksızın su, kaya, taş ve toprak gibi nesnelerde de bulunmaktadır ve ahimsa öğretisinin Caynizm'deki şümüllülüğünün temelinde bu anlayış yatmaktadır.

Caynizm'e göre insan için en faziletli davranış ahimsa ilkesidir ki bu sayede en temel görevi olan ruhunu ve çevresindeki canlıları geliştirme görevini yerine getirebilecektir.

Caynist keşişler ahimsa konusunda çok titizdirler ve bu nedenle hayata aşırı derecede saygı duymaktadırlar. Öyle ki, böcekleri ezmek için

yürürken önlerini süpürürler, ağızlarına herhangi bir canlının girmesini önlemek için bir bezle kapatırlar, elbiselerini sabah ve akşam dikkatlice silkerler ve hatta kimi Caynistler bir yumurtanın içindeki bir canlıyı dahi öldürmekten sakınırlar. Bundan dolayı da keskin bir vejetaryendirler.

Hint Yarımadası'nda ahimsa öğretisinin yaygınlaşmasında Aşoka'nın (M.Ö. 273-232) önemli bir katkısı söz konusudur. Zira Aşoka'nın bu yöndeki çabalarına kendi yazıtlarında şahit olmaktayız.

“Burada (başkent Pataliputra'da) hiçbir canlı öldürülmeyecek, şölen verilmeyecektir. Ama bazı şölenlere izin vardır. Eskiden kralın mutfağlarında hazırlanan yemekler için yüz binlerce (yani çok sayıda) hayvan kesilirdi. Bu yazıtın dikildiği şu günlerdeyse bazen günde üç hayvan: iki tavus, bir geyik; bazen sadece iki tavus kesilmektedir. Gelecekte bunlar da kesilmeyecektir”.

Ahimsa, bütün kanlı kurbanların kaldırılması ve et yememe gibi bir hedefe sahiptir. Dolayısıyla kurban amacı ile hayvan kesimini reddeder.

Caynizm, kâinatı tanrı inancına ayrıcalık tanımadan canlı ve cansız varlıklar olarak ikiye ayırmaktadır. Yaratıcı bir tanrı tasavvuru söz konusu değildir. Kâinattaki varoluşun kaynağında altı unsur [**Pudgala** (maddi unsur), **Jiva** (ruh/canlılık unsuru), **Akasa** (mekân), **Dharma** (hareket) ve **Adharma** (durağanlık/sükûnet)] rol oynamaktadır. Caynistlere göre bizimle beraber tüm varlıkların bulunduğu bu âlem ezeli ve ebedidir. Bundan dolayı diğer dinlerde rastlanabilen kıyamet öğretilerine Caynizm'de yer verilmemektedir.

Caynizm züht hayatını ön planda tutan mistik bir felsefeye sahip olup çileci bir hayat tarzını benimser ve öğütler. Dolayısıyla Caynizm keşiş dini olarak da isimlendirilmiştir ki Caynizm'de bu çileli hayatı benimsemeyenler, kısacası keşişliği seçmeyen halk için yapacak iş, kurtuluşlarını gelecek yaşamlarına ertelemektir.

HİNDUİZM VE BUDİZM'DE AHİMSA ÖĞRETİSİ

Hinduizm'de insanların yaşına, kast sistemindeki statüsüne bakmaksızın her bireyin yükmümlü olduğu görev ve sorumluluklara topluca

7 Bu kurallar 12 tanedir: Et, bal, meyve yememek, şarap içmemek; şiddete, yalana, hırsızlığa başvurmamak; karısına iyi davranmak, az mülk edinmek, hareket alanını dar tutmak, cezalardan kaçınmak, eğlenceden uzak durmak, ağırbaşlı olmak, oruç tutmak, keşişlere ve başkalarına hediyeler vermek, fiziksel nedenlerle yeminlere uymayacak duruma gelindiğinde kendini aç bırakarak (**samlekhana**) rıza ile ölüme gitmek.

Sadharana dharmas denilir. Bunların başında ise “hiçbir canlıyı yaralamama-öldürmeme” anlamındaki “**Ahimsa Prensibi**” gelmektedir⁸.

Ahimsa, Hindu şeriatının beş ana faziletinden biri olmakla birlikte Yoga pratiklerindeki beş engellemeden de biridir. Ayrıca Lingayatlar’da da *ahimsa* bir fazilet olarak karşımıza çıkar. Ancak diğer yandan **Shiva**, **Vishnou**, **Krishna** ve **Râma** gibi Hindu Tanrıları *ahimsa*’yı uygulamaya koymamışlardır.

Hindular, hayvanların kurban edilmemesinin her zaman tatbik edilemeyeceğine inanırlar zira eski veda metinlerinin uygulandığı dönemlerde hayvanları kurban ediyorlar ve et yiyorlardı. Ayrıca *ahimsa*’nın Upanişadlar’dan itibaren, gerçek dindarlık faziletleri arasında görülmeye başlandığı ve bu dönemden itibaren hâkimler ve azizler tarafından tatbik edilmeye başlandığı belirtilmektedir.

Caynizm, Budizm ile yakın benzerliği sebebiyle çoğu kez onun bir kolu veya farklı bir sürümü olarak addedilmiştir. Ayrıca Caynizm’in kurucusu olan Vardhamana, Budizm’in kurucusu olan Budda ile aynı yüzyılda yaşamış olup Budda metinlerinde **Nataputra** (Nataların oğlu) olarak geçmektedir.

Kansız Kurbanı benimseyen Budizm, bu bağlamda öncülük görevini üstlenenlerdendir. Zira Hinduizm’deki katı kast sistemine ilave olarak, Hindu din adamları olan Brahmanların çok fazla hayvan kurbanı sunmalarına da şiddetle karşı durmuşlardır.

Tasvirlerle tapınma noktasında Caynizm ve Budizm benzerlik göstermektedir. Hem Budda’nın hem de Vardhamana’nın tasvirleri aynı niteliktedir. Ancak İslamiyet’in Hindistan’da yayılmaya başlaması ile bazı Caynist kollarında tasvir düşmanlığı boy göstermiştir.

Budist öğretisinde de yeri olan **Ahimsa** sebebiyle bir Budist hiçbir canlıyı incitmemekle yükümlü olmakla beraber et yemez, uyuşturucu

ve zehir imal etmez, savaş aletleri üretmez ve zorda kalan, sıkıntıya düşen kimselerin ihtiyacını gidermeye çalışır. Yine Budizm’in ahlak öğretisinin temelini oluşturan beş maddenin birincisi de “**öldürmemek**”tir ve *ahimsa* bağlamında değerlendirilir. Pratik olarak bakıldığında ise Budizm’de Negatif (*öldürmemek, alkolden kaçınmak, yalan söylememek, vb.*) ve Pozitif (*merhamet duygusuna sahip olmak, sabırlı olmak, vb.*) olmak üzere iki cepheli bir ahlak sistemi söz konusudur.

Caynizm’in Budizm ve Hinduizm’e olan benzerlikleri noktasında; hayvan kurbanlarını reddetme ve dini öğretilerde halkın diyalektiğini kullanma gibi konular bağlamında *Budizm*’i andırmakla birlikte; *jiva* gibi sürekli varlıkları kabul etme, asketik sertliğin uygulanması gerektiğine inanma ve Nirvana’nın olumlu yorumu gibi konularda ise *Hinduzim*’e yakın bir tablo çizmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.
- Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004.
- Bettany, George Thomas, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, Say Yayınları, İstanbul, 2005.
- Cilâci, Osman, *Dinler ve İnsanlar*, Tekin Kitabevi, Konya, 1990.
- Cilâci, Osman, *Günümüz Dünya Dinleri*, Takav Yayıncılık, Ankara, 2002.
- D. S. Sarma, *Hint Dini Tarihine Giriş*, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.
- Demirci, Kürşat, *Hinduizm’in Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1991.
- Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, Ansiklopedi Yayınları, İstanbul, 1999. C. I.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkilâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1963.
- Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-2*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Güngören, İlhan, *Buda ve Öğretisi*, Onur Basımevi, İstanbul, 1981.
- Muhammad ez-Zuhayli, *Târîhu'l-Edyân*, Dimaşk Üniversitesi Yayınları, Suriye, 1994-1995.
- Özkan, Ali Rafet, *Dinlerde Kurban Kültü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- P. T. Raju, Wing-tsit Chan; Joseph M. Kitagawa, İsmail R. Farukî, *Asya Dinleri*, İnkilâb Yayınları, İstanbul, 2002.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2008.
- Tümer, Günay & Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.
- Yitik, Ali İhsan, “Caynizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ed: Şinasi Gündüz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.

8 **Sadharana dharas** prensipleri **ahimsa** ile birlikte; **satya** (doğruluktan ayrılma), **asteya** (hırsızlıktan kaçınma), **brahmacharya** (zinaya yaklaşmama), **aparigraha** (dünya malına tamah etmeme) olmak üzere beş addettir.

**KÖSTENDİLLİ SÜLEYMAN
ŞEYHÎ EFENDİ VE ESERİ
LEMAÂT-I NAKŞBENDİYYE**

Engin Bedir

Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi, Hicrî 1163/1750 yılının ortalarında, Köstendil’de dünyaya gelmiştir. Babasının adı Hasan’dır. Köstendilli Mollazâde Hasan Efendi (ö. 1165/1752) diye bilinen Hasan Efendi, I. Mahmud zamanında (1143-1168/1730-1754) İstanbul’da Cizye Katipliği veya İstanbul Cizyedarlığı ve Başbakı Kulu görevlerinde bulunmuştur. Annesi ile ilgili ise bir bilgi bulunmamaktadır. Çelebi İbrahim Efendi, Emin Ağa ve Abdullah Ağa isminde üç kardeşi vardır. Süleyman Şeyhî Efendi’nin ailesi kendisinin de zaman zaman kullandığı “Mollazâde” lakabıyla tanınmıştır.

Süleyman Şeyhî Efendi’nin mensub olduğu Mollazâde ailesi, halk arasında itibarlı, mahallî idarelerde sözü geçen varlıklı bir ailedir. Sahip oldukları çiftliklerinde çok sayıda kişi çalışmaktadır.

Süleyman Şeyhî Efendi henüz iki yaşlarında iken babasını kaybetmiş, bu sebeple büyük ağabeyi Çelebi İbrahim’in himayesinde büyümüştür. İlk ve orta derecedeki tahsilini Köstendil’de ikmal etmiş, medrese tahsili için İstanbul’a gelmiş ve burada zamanının medrese âlimlerinden dersler alarak tahsilini tamamlamıştır. Müellifin nerede kimden nasıl tahsil gördüğüne dair bilgi yoktur. Hatta eserlerinde verdiği bazı malumatlara göre de yüksek tahsilini de Köstendil’de ikmal etmiş, İstanbul’da tahsil görmüşse de bu tahsili daha sonra bazı dersler okumak şeklinde olmuştur sonucu da çıkmaktadır.

Yine eserlerindeki bazı ifadelerden hareketle müellifin uzun süre bekâr yaşadığını, otuzlu yaşlarda evlendiğini, Mustafa Ârif isminde bir oğlu ve Sofya Müftüsü Mevlânâ Abdurrahman Efendi ile evli bir kızının olduğunu anlıyoruz.

Süleyman Şeyhî Efendi medrese tahsilini tamamladıktan sonra memleketi Köstendil’de talebe okutmanın yanı sıra, bazı devlet kademelerinde resmi görevler almıştır. Bu vazifelerden biri “âyanlık”tır. İtibarlı bir ailenin mensubu olması sebebiyle başta babası ve kardeşlerinin yürüttüğü halk ile hükümet arasındaki temsilcilik görevi olarak nitelenebilecek bu vazifeyi bir süre de Süleyman Şeyhî Efendi devam ettirmiştir. Ama eserlerindeki bazı ifadelerde bu vazifeden çok hoşlanmadığı anlaşılmaktadır. Diğer bir vazife olarak da “mütesellimlik” görevinde bulunmuş, mutasarrıf adına veya mutasarrıf olmadığı için vali adına, Köstendil’i idare etmekle memur mütesellim olmuştur.

Bu vazifeleri sürdürürken 1191/1777 yılında önce hâmîsi ve en büyük destekçisi ağabeyi Çelebi İbrahim Efendi’nin, ardından da 1193/1779 yılında 16 yaşları civarında intisâb ettiği şeyhi Şâmîzâde Mustafa Efendi’nin vefâtı üzerine zaten istemeyerek devam ettiği bu vazifeden de ayrılarak ömrünün sonuna kadar sürdüreceği meşihat ve tedris faaliyetlerine başlamıştır. Süleyman Şeyhî Efendi, 1191/1777 yılında Mustafa Şâmî Hazretlerinden aldığı hilafete binaen Şeyhinin vefatından sonra onun yerine, kendi yaptırdığı tekkesinde tasavvufi faaliyetlere başlamış, Köstendil ve çevresinden kendisine intisab eden müridlerini irşâd etmiştir. Bu arada yine kaynaklardan anlaşıldığına göre Mollazâde Medresesi’nde de ilmi faaliyetlerini sürdürmüştür.

Müellif, tasavvufi faaliyetleri ve medresedeki dersleri yanında zaman zaman seyahatlere çıkmış, başta Sofya olmak üzere, Dobnice, Devince, Edirne, İştib, Norokob, Ohri, Palanka, Samako, Selanik, Üsküb, Yanya ve Yenice gibi şehirleri ziyaret ederek buradaki mutasavvıflar ve özellikle de kendi halife ve müridleriyle görüşmüştür.

Ayrıca onun en önemli eseri diyebileceğimiz Bahrü’l-Velâye’nin son kısımlarında hayat hikâyelerini ve birçok harikulade hallerini naklettiği zatların her biriyle bir araya gelme fırsatını bulmuştur. Muhitini sadece

tasavvuf erbabıyla sınırlı tutmayan müellif -yine eserlerindeki bazı hatıralarından hareketle- muasırı olan çevresindeki birçok ilim erbâbı ve o çevrede tanınmış kişilerle de görüşüp konuşmuştur.

Zaten önceden de gerek ailesi ve gerekse icra ettiği vazifeleri sebebiyle bilinen ve tanınan biri olan Süleyman Şeyhî Efendi, bir Nakşî şeyhi olarak da gerek Köstendil’de gerekse çevre beldelerde kısa zamanda tanınmış ve mutasavvıf olarak da sevilen sayılan biri olmuştur.

Ömrünün sonuna kadar mensubu bulunduğu Nakşî tarikatı üzerine tasavvufî terbiyeye devam etmiş, ilim ve irfânını yetiştirdiği müridleriyle paylaştığı gibi birçok eser telif ederek de gelecek nesillere aktarmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla 32 eser telif etmiştir. 1235/1819-1820 yılında doğduğu ve yaşadığı şehir olan Köstendil’de vefat etmiş, kendi yaptırdığı dergâha defnedilmiştir. Ancak Bulgaristan’ın müstakil bir devlet olmasından sonra kabrinin de içinde bulunduğu dergâh yıkılmış ve yerine başka binalar inşa edilmiştir.

Süleyman Şeyhî Efendi’nin önemli eserlerinden biri olan *Lemaât-ı Nakşbendiyye*, onun ilk telif ettiği eseridir, bu eserini 1197/1779 yılı Safer ayının sonlarına doğru tamamlamıştır.

Lemaât-ı Nakşbendiyye’nin esas yazılış gayesi, seyr ü sülûka giren müridlerin istifade edebilmeleri için tasavvufî ıstılahları îzâh etmek ve bir araya toplamaktır. Süleyman Şeyhî Efendi bu maksatla kitabını yazarken, bunu vesile kabul edip, “azîzlerimiz” dediği şeyhi Şâmîzade Mustafa Efendi ve ikinci şeyhi durumundaki ağabeyi Çelebi İbrahim’in menkıbelerini ve çeşitli hallerini de anlatmıştır. Bunlara ilave olarak da kendisine kadar gelen Nakşbendiyye silsilesini ve çok çeşitli rüya tabirlerini alarak eserini bir hayli genişletmiştir. Bu haliyle *Lemaât-ı Nakşbendiyye* menâkıpname, silsilenâme, ıstılâhât kitabı ve tabirname olma özelliklerinin tümünü taşımaktadır.

Süleyman Şeyhî Efendi bir mukaddime, bir hâtîme ve birkaç fasıl daha ilave ederek, *Lemaât-ı*

Nakşbendiyye’yi daha da genişletmek istemiş, ancak şeyhinin bu kadarla yetinmesini belirten manevi işaretiyle bundan vazgeçmiştir.

Dolayısıyla *Lemaât-ı Nakşbendiyye* mukaddime ve üç bâbtan oluşmaktadır. Bu üç bâb da toplam on beş fasla ayrılmıştır:

Bab-ı Evvel:

Fasl-ı evvel: Hâce Mustafâ Şâmi -aleyhirrahme- Hazretlerinin keyfiyyetleri beyânındadır.

Fasl-ı sâni: Hâce Çelebi -aleyhirrahme- tezviki beyânındadır.

Fasl-ı sâlis: Silsile-i Nakşbendiyye beyânındadır.

Müellif bu bölümde “azîzlerimiz” dediği şeyhi Hâce Mustafâ Şâmi Hazretlerinin kimliğini, şahsiyetini, düşüncelerini, halifelerini ve kerametlerini anlatmıştır. Aynı şekilde ikinci şeyhi durumundaki Ağabeyi Hâce Çelebi İbrahim Hazretlerinin tarikata girişini, icazet alışı- nı, şahsiyetini, düşüncelerini ve kerametlerini nakletmiştir.

Yine müellif buradaki menkıbeleri hem çok sevdiği şeyhlerinin hatıralarını ta’ziz etmek hem de onların öğünülecek güzel iş, hareket ve davranışlarını ve izhar ettikleri harikulade olayları müridlerinin yetişmesi gayesiyle nakletmiştir.

Burada zikredilen menkıbeler, gerçeğe dayanan ve gerçekten yaşanmış tarihi vakalar- dan oluşmuşlardır. Anlatılan olaylar belli bir tarihte ve coğrafi mekânda vukua gelmiştir.

Süleyman Şeyhî Efendi bu bölümde şeyhi- ni tanıtırken ilgisi dolayısıyla, tarikata girişini ve hilafetini de anlatmıştır. Aynı şekilde Çelebi İbrahim’i anlatırken kendi hayatı hakkında da dolaylı olarak bilgiler vermiştir.

Bununla birlikte müellif bu bölümün sonunda kendi tarikat silsilesini Hz. Muhammet (s.a.v.)’e kadar uzanan bir şema halinde vermiştir. Bu şemada isimler daireler içindedir. Esas silsileye dahil olanlar ortada büyük daireler içinde, bunlardan bazılarının halifeleri küçük daireler içindedir.

Süleyman Şeyhî Efendi'nin bizzat kendisinin takdim ettiği bu silsile, Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşır. Silsilede İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî'den sonra gelen Fırâkî Muhammed Bedreddin hakkında bilgi bulunamamış olmakla berâber, bu silsile sıhhatli bir Nakşbendiyye silsilesidir. Bununla birlikte Süleyman Şeyhî Efendi kendisi ayrı bir nakşî şubesi kurmuş değildir. Onun bu silsilesi Nakşbendiyye şubelerinden "Müceddidiyye" şubesinin bir devamıdır. Mamafih Süleyman Şeyhî Efendi ismini tespit edebildiğimiz on altı halifeye icazet vermiş ve kendisinden sonra Mevlânâ el-Hacc Mustafa Üskûbî'yi görevlendirmiştir.

Bâb-ı Sâni:

İstılâhât-ı sûfiyye beyânındadır ve bu bâb, yedi faslı müştemildir:

Fasl-ı evvel: Dört Kapı: Şerîat, tarîkat, marîfet, hakîkat beyânındadır.

Fasl-ı sâni: Bilginin Aşamaları: İlmelyakîn, aynelyakîn, hakkalyakîn beyânındadır.

Fasl-ı sâlis: Murâkabe, teveccüh, râbîta, ilm-i ledûn beyânındadır.

Fasl-ı râbî': Beşeri Duygular: Havâss-ı aşere ve tabiat-ı beşeriyye beyânındadır.

Fasl-ı hâmis: Varlık Mertebeleri: Hazerât-ı hamse ve eflâk-i tis'a beyânındadır.

Fasl-ı sâdis: Tasavvuf Şiirinde İmgeler: Hadd ü hâl, zülf-i rûy, çeşm-i leb, put, zünnâr, küfr ü îmân beyânındadır.

Fasl-ı sâbi': Nakşbendiliğin Esasları: İbârât-ı semâniyye beyânındadır.

Süleyman Şeyhî Efendi bu bölümde seyr ü sülûka yeni başlayan her bir sâlik ve mürîdin çok iyi bir şekilde bilmesi gereken temel tasavvufî kavramları izâh etmiştir. Bu temel kavramları yukarıda geçtiği şekilde yedi guruba ayırarak açıklamıştır.

Süleyman Şeyhî Efendi bir kişinin, şeriat dairesi içinde sayılabilmesi için gerekli şartları misallerle açıklamıştır. Buna göre bir kişinin zâhiren, dilini gıybetten, kötü ve kötülüğe sevkeden sözlerden koruması; bunun gibi, diğer

azalarını da kötülüklerden ve kötülüğe sebep olacak şeylerden uzak tutması; iyi ve iyiliğe götüren şeyleri yapması ve onlara tabi olması, şeriat dairesinde sayılması için yeterlidir. Fakat bunlara bazan riâyet eder, bazen etmezse veya bir kısmına itina gösterir, diğerlerine göstermezse, şeriat dairesinde sayılamaz.

Yine ona göre bir kişinin, bir kötülüğe müb-tela iken bırakmasının ve tekrar yapmak aklına gelse dahi yapmamasının, ehl-i şeriatten olması için kifayet edeceğini, ancak tarikat mertebesinde sayılabilmesi için de, o kötülüğün, aklına gelmesine ve düşünce olarak dahi, gönlünden geçmesine mani olması gerektiğini tarikat mertebesi için örnek gösterir.

Bab-ı Sâlis:

Ta'birât-ı vâkı'ât beyânındadır ve bu bâb, beş faslı müştemildir:

Fasl-ı evvel: Şuhûd-i cemâdât. Cansız varlıkları görmek.

Fasl-ı sâni: Şuhûd-i nebâtât. Bitkileri görmek.

Fasl-ı sâlis: Şuhûd-i hayvânât. Hayvanları görmek.

Fasl-ı râbî': Şuhûd-i insân. İnsanı görmek.

Fasl-ı hâmis: Şuhûd-i semâvât ve mâ-lehâ. Semaları ve içindekileri görmek.

Süleyman Şeyhî Efendi bu bölümde seyr ü

sülûka giren her bir mürîdin, rüya tabiriyle ilgili olarak bilmesi gereken önemli ve temel bilgileri açıklamıştır.

Ona göre rüya haktır, bilgi kaynağıdır ve onu sağlıklı bir şekilde tabir etmek gerekir. Yine ona göre rüya iki türlü tabir edilir: Biri enfûsî (iç âlem) ve biri âfâki (dış âlem). Âfâki tabirin sonu yoktur. Bazen olur ki, rüya görenin hâline göre tabir olunur ve bazen olur ki rüyada görülenin hâline göre ve bazen de vakit itibariyle tabir olunur.

Bununla birlikte Süleyman Şeyhî Efendi'ye göre rüya yedi hâl üzere görülür. Bunların dördüne itibâr yoktur, üçü ise muteberdir.

Biri bir şeyin fikir ve zikri geçmiş olup rüyada zuhûr eder.

İkincisi muhabbetten.

Üçüncüsü çok yemenin buhârından çeşitli hayaller zuhûr eder.

Dördüncüsü edğâs u ehlâm derler ki, şeytânî ve nefsânîdir, bunlara itibâr yoktur.

Beşincisi îkâz rüyasıdır ki, sâlike uyarıdır. Beşerîyyet hasebiyle kendinde zuhûr eden uygun olmayan ameller ve çirkin hâtıralardan kaçınıp ve bunlardan kendini koruyup ve tenezzüle uğramamak için sürekli temkinli olup, kabîh şeylerden uzak durması gerekir.

Altıncısı müjde rüyasıdır. Sâlik sülûk esnâsında Allah'ın rızâsına uygun olan ameli gerek sözlü gerek fiili işlediğinde çeşitli haller zuhûr eder. Tâ ki sâlik onu anlayıp o amelin tekrârına gayret edip, ibadetlerinde halâvet ve şevk hâsıl edip, sülûkuyla zevk hâsıl edip, o vesîleyle dâima en aşağıdan en yukarıya ilerleme ve yakınlık elde etsin.

Yedincisi rabbânî ilhamdır ki, hâl ehline mahsustur. Sâlik vahî menziline sahiptir. Bu da üç kısımdır:

Birincisi rüyâ-yı sâdıkadır. Usûl üzere tabir olunursa çoğunlukla hata olmaz.

İkincisine vâkıa'dır. Vâkıaya uygun olarak ve tabir edilmeden zuhûr eder. Zuhûrundan

sonra rüyayı gören dahî bunu anlar.

Üçüncüsü keşiftir. Levh-i mahfûz müvekkili olan melek vâsitâsıyla sâlike ilhâm zuhûr olunur. Rüyânın zuhûrundan önce, rüyânın doğruluğu hususunda sâlik, yakîn sahibi olup, rüyânın eksiksiz ve ziyadesiz olarak zuhûruna şahit olur. Zirâ rüyâyı sâlihânın, nübüvvetin 46 mertebesinde bir mertebe olduğuna hadîs-i şerîf vârit olmuştur.

Yine bununla birlikte Süleyman Şeyhî Efendi'ye göre rüya tabiri üç türdür:

Birincisi nefs-i emmâre rüyası.

İkincisi nefs-i levvâme rüyası

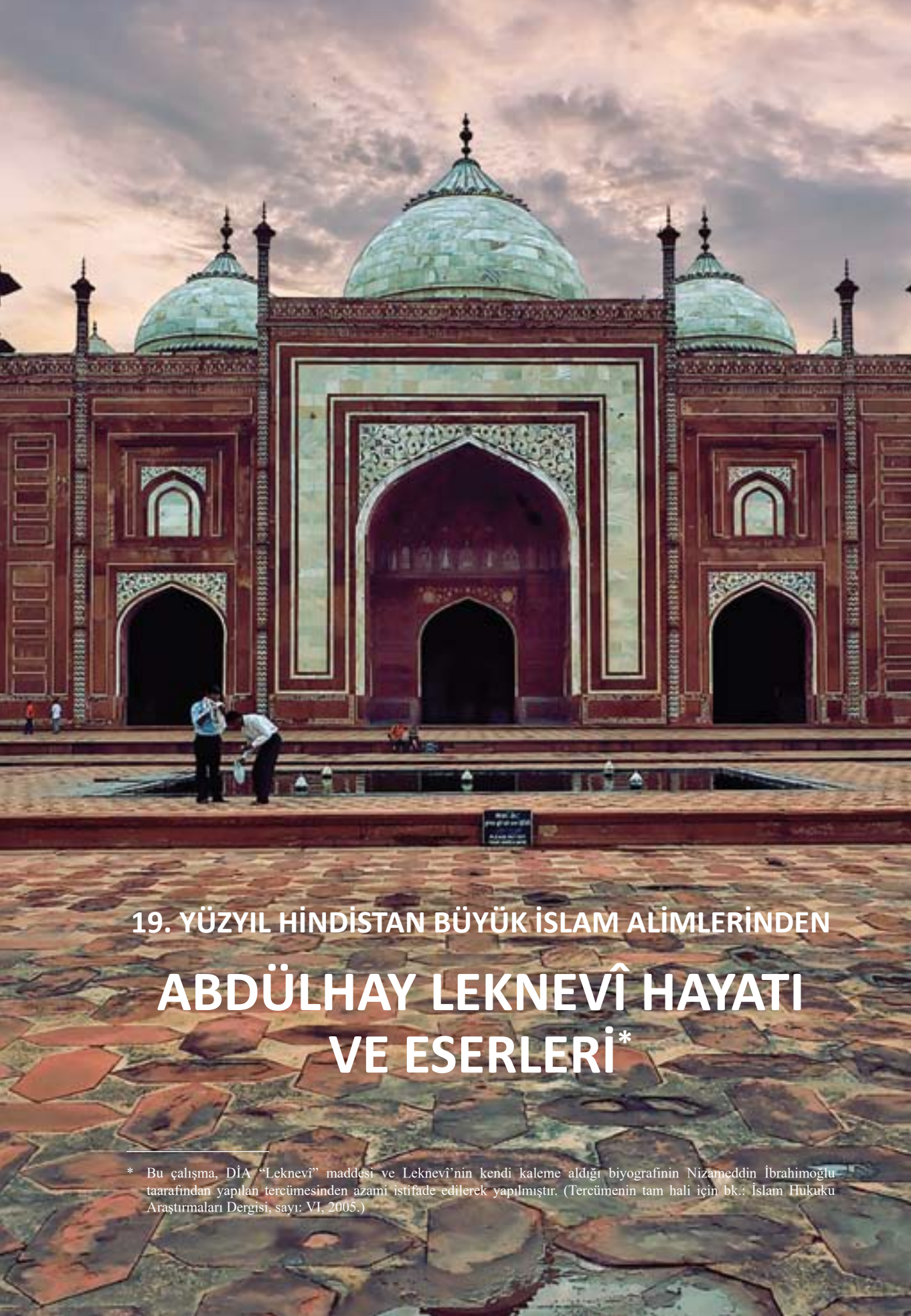
Üçüncüsü nefs-i mutmainne rüyası.

Ona göre aslında nefsin yedi mertebesi vardır. Ancak bu husustaki gerçek taksim üç olduğundan ve diğerleri de bu üç taksimde bulunduğundan, ayrıntıdan kaçınılarak bu öz ile iktifa olundu. Zira sözün takdir ve tercih edileni muhtasar olanıdır.

Süleyman Şeyhî Efendi insanın kemale ermesi için tasavvufun ve bir şeyhe bağlanmanın zaruri olduğunu dile getirmekte; insanın asıl gayesinin kemâle ermek olduğunu, buna erişebilmesi için de bir kâmile bağlanması gerektiğini savunmaktadır.

Tasavvufi konuları derinliğine bilen ve birçok mutasavvıfta olduğu gibi, o da "vahdet-i vücud" düşüncesini benimsemiş ve eserlerinde bu düşüncesini dile getirmiştir. Bu hususta İbn Arabî'den etkilendiğini; daha küçükken onun kitaplarını okuduğunu ve ona büyük bir saygı ve hürmet duyduğunu belirtmektedir. Eserlerinde de sık sık ona atıfta bulunup, onun ifadelerine yer vermektedir.

Sonuç olarak *Lemaât-ı Nakşbendiyye*, 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında, dönemin kültür merkezi olan İstanbul'un dışında, Balkanlar'da, bir Nakşibendi şeyhinin, seyr ü sülûka giren bir mürîdin bilmesi gereken temel bilgileri hakkındaki görüşlerini ve yorumlarını yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

19. YÜZYIL HİNDİSTAN BÜYÜK İSLAM ALİMLERİNDEN ABDÜLHAY LEKNEVÎ HAYATI VE ESERLERİ*

* Bu çalışma, DİA "Leknevî" maddesi ve Leknevî'nin kendi kaleme aldığı biyografinin Nizameddin İbrahimoglu tarafından yapılan tercümesinden azami istifade edilerek yapılmıştır. (Tercümenin tam hali için bk.: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı: VI, 2005.)

Seyfullah Demir

Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalim b. Muhammed Eminillâh es-Sihâlevî el-Leknevî. 1848 yılında Banda'da (Hindistan) doğdu. Soyu Ebû Eyyüb el-Ensârî'ye dayandığı için Ensârî nisbesiyle de anılır. Babası hadis, fıkıh ve aklı ilimlere dair otuzdan fazla eser vermiş bir âlim olan Mevlana Muhammed Abdülhalim'dir. Leknevî, babasını birçok meşhur kitabın ve üstün vasıfların sahibi şeklinde methetmiştir. Ayrıca *"Hasretü'l-âlem bivefâti merci'i'l-âlem"* adlı bir risale kaleme alarak babasının hayatını geniş bir şekilde anlatmıştır.

Leknevî beş yaşında Kuran'ı Kerim'i ezberledi. Çocukluğundan itibaren sağlam bir ezber yeteneğine sahip olduğunu, çocukluğunda dahi vuku bulmuş olayları açık ve net bir şekilde hatırladığını bizzat kendisi söylemiştir. Hafızlık döneminde babasından bazı Farsça kitaplar, kompozisyon, hat vb. konularda dersler aldı.

On yedi yaşına gelinceye kadar yaşadığı şehirden Haydarabat'a ve Haydarabat'tan Mekke ve Medine'ye yaptığı iki seyahat nedeniyle tahsilinde meydana gelen kesintiler hariç sürekli okuyarak, resmi müfredatta yer alan sarf, nahiv, meani, beyan, mantık, hikmet, tıp, fıkıh, usul-ü fıkıh, ilm-i kelam, hadis, tefsir ve diğer derslerin kitaplarını okumayı bitirdi.

On dokuz yaşında babasıyla ilk kez hacca gitti (1863), 1868 senesinde amcası Muhammed Mehdi'nin kızıyla evlendi.

Leknevî ikinci haccı sırasında Ahmed b. ZeynîDahlân ve İbnHumeyd'den Mekke'de Muhammed b. Muhammed el-Arab el-Mağribî Abdülganî b. Ebû Saîd el-Ömerî el-Müceddidî ve Ali el-Harîrî el-Medenî'den Medine'de bazı eserlerin rivayeti için icazet aldı. Babasının dayısı Muhammed Ni'metullah b. Nûrullah el-Ensârî'den matematik ve aklı ilimler, Muhammed Hadim Hüseyin el-Muzafferpûrî'den Farsça

ve riyâziyyât öğrendi. Hamîdüddin Ferâhî'den fıkıh okudu. Kısa ömrüne rağmen Zahîr Ahsen en-Nimevî, Muhammed Abdülbâki el-Leknevî, İdrîs b. Abdülalî en-Nekrâmî gibi pek çok öğrenci yetiştirdi. Leknevî 30 Rebîülevvel 1304'te (27 Aralık 1886) vefat etti.

Kendi kalemiyle yazdığı biyografisinde şu özelliklere sahip olduğunu ifade etmiştir:

"Allah gençliğimin baharında hatta çocukluğumdan beri kalbimi hocalık ve yazarlık sevgisiyle doldurdu. Bir kitabı okuduktan sonra muhakkak onu öğrencilerime okuturdum. Böylece, Allah'ın yardımıyla, bütün ilimlerde tam bir kabiliyet sahibi oldum. Artık hangi ilim olursa olsun benim için zorluk teşkil etmiyordu.

Ders kitaplarına birçok açıklama ve ilaveler ekledim. Bunların hepsi rabbimin bana ihsanıdır.

Allah'ın bana lütuflarından biri de şudur: O, ilim sevgisini kalbime aşıladı, makam sevgisini benden uzaklaştırdı. Hatta Dekken bölgesi kadısı olan allame babam (mekânı cennet olsun) vefat ettikten sonra dostlarım kadılık görevini üstlenmem konusunda ısrar ettiler fakat ben bu işin manevi sorumluluğunun büyüklüğünün yanı sıra, hocalık ve ders verme faaliyetlerimi aksatacağını düşünerek şiddetle kaçındım ve az ile yetinip çoğu bıraktım. Allah söylediklerimizin şahididir.

Allah ruhuma hadîse ve hadis fikhına yönelik bir eğilim koydu. Ayet ve hadislerden bir delil bulamadığım hiçbir konuya güvenmem. Açık ve sahih bir hadise muhalif fikhi bir hükmü terk eder, bu hükmü veren müctehidler mazur sayar, hatta bununla sevap kazandığını da kabul ederim. Ancak ben sürüye benzeyen avam tabakasının kafasını karıştıranlardan değilim; aksine insanlarla akıllarına göre konuşurum. İşte bu hususlar yüce Allah'ın bana lütfettiği özelliklerimdendir.

Akli ilimlerden çok nakli ilimlerle uğraşma özelliğim de Cenâb-ı Allah'ın bana bahsettiği nimetlerden biridir. Nakli ilimlerde, özellikle hadis ve hadis fikhında ders ve eser vermekten aldığım hazzı ve duyduğum mutluluğu diğerlerinde bulamadım.

Allah, lütfu ile ifratla tefrit arasında bir yol izleyen bir kulu olmamı nasip etti. Fikirlerin çatıştığı bir konu önüme geldiğinde daima o konudaki orta yol bana ilham edilmiştir. Şer'î delillerle çatışsa bile fakihlerin görüşlerini bırakmayacak şekilde salt taklit yolunu seçeneklerden olmadığım gibi, onları suçlayıp fikhî tümüyle terk edenlerden de değilim

Yine yüce Allah bana öyle bir özellik verdi ki, bu sayede rüyalarım çıkar. Hiçbir olay olmaz ki, ben onu rüyamda ya açıkça ya da işaret yoluyla haber almış olmayayım."

ESERLERİ

120'ye yakın çalışması bulunan Leknevî'nin tahkik ederek neşrettiği kitaplara mukaddimeler yazmak eserin müellifi şarihleri o sahada yazılan diğer eserler hakkında bilgi vermek eserin muhtelif nüshalarına başvurarak güvenilir bir nüsha ortaya koymak ve gerekli yerlere notlar düşmek suretiyle o zamana göre yeni bir tahkik usulü geliştirdiği kabul edilmiştir. Belli başlı eserleri şunlardır:

Hadise Dair

1. et-Ta'liku'l-mümecced alâ Muvatta'i'l-İmâm Muhammed: İmam Mâlik'in el-Muvatta'ının Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî rivayetinin şerhidir.
2. er-Ref ve't-tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dil: Cerh ve ta'dil konusundaki belli başlı yanlışları ortaya koyan eser Leknevî'nin sağlığında Mizânü'l-İtidâl'in eki olarak yayımlanmış daha sonra Abdülfettâh Ebû Gudde'nin tahkikiyle neşredilmiş, Ebu Gudde sonraki bakılarda esere haccinden daha geniş dipnotlar eklemiştir.
3. el-Ecvibetul-fâzıla: Hadis meselelerine dair kendisine sorulan on sorunun cevabını ihtiva etmektedir.

Fıkha Dair

1. Umdetü'r-riâye fi halli Şerhi'l-Vikâye: Eserde Sadrüşşerîa'nın Şerhu'l-vikaye'sindeki görüşlerin kitap, sünnet ve sahabe kavlerinden delilleri kaydedilmekte, Hanefî imamlarının farklı kanaatlerine de işaret edilmektedir.
2. Müzeyyiletü'd-dirâye li-mukaddimetü'l-Hidâye:

Burhaneddin el-Merginânî'nin el-Hidâye'si üzerine yazılan eserde Hidâye'nin I. cildinde geçen âlimlerin hal tercümeleri verilmiş ve kapalı görülen bazı hususlar açıklanmıştır. Kitap el-Hidâye'nin Hint baskılarının baş tarafında neşredilmiştir. Leknevî ayrıca Mukaddimetü'l-Hidâye adıyla bir eser daha yazmış burada Merginânî, eseri, metodu, bazı fikhî terimlerle eserin ikinci yarısında geçen rical hakkında bilgi vermiştir. Babasının el-Hidâye'ye yazdığı notları Hâşiyetü'l-Hidâye adıyla genişletmiş bu çalışmada el-Hidâye ile birlikte yayımlanmıştır.

Tabakat'a Dair

1. Tarabü'l-emâsil bi-terâcimi'l-efâdıl: Çoğu Hanefî olmak üzere çeşitli mezheplere mensup 399 âlimin hal tercümesiyle meşhur eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Diğer Bazı Eserleri

1. et-Tibyân fi şerhi'l-Mizân: Mizânü's-sarf adlı Farsça bir esere yazdığı şerh olup bu eseri üzerine Farsça olarak yazdığı Tekmiletü'l-Mizân ve şerhu'hu adlı bir çalışması daha vardır.
2. Ta'lik alâ haşiyeti'r-Reşdiyye şerhi's-Şerîfiyye: SeyyidŞerîf el-Cürcânî'nin münazara ilmine dair eş-Şerîfiyye adlı eserine Abdürreşîd el-Cavnûrî'nin yazdığı er-Reşdiyye adlı şerhi üzerinde yapılan bir çalışmadır.
3. el-Hidâyetü'l-muhtâriyye şerhu'r-Risâleti'l-adudiyye: Adudüddin el-îcî'nin münazaraya dair risalesinin şerhidir.
4. Hallü'l-muğlak fi bahsi'l-mechûli'l-mutlak: Bihârî'nin Süllemü'l-Ulûm adlı kitabındaki "mechûlü'l-mutlak" kavramını açıklamak üzere kaleme alınmış reddiye mahiyetinde bir çalışmadır. Leknevî aynı kitap üzerine Hidâyetü'l-verâ ilâ livâi'l-hüdâ ve Misbâhu'd-dücâ fi livâi'l-hüdâ adıyla iki eser daha kaleme almıştır.

Leknevî'nin hayatına dair Veliyyüddin en-Nedvî el-İmâm 'Abdülhay el-Leknevî 'allâmetü'l-Hind ve imâmü'l-muhaddisîn ve'l-fukahâ (Dımaşk 1415/1995), eserleri hakkında da Abdülfettâh Ebû Gudde Müellefâtü'l İmam el-Leknevi (Halep ts.el-Matbaatü'l İslamiyye) adıyla bir çalışma yapmışlardır.

Nûr-ı âlemsin bugün hem dahî mahbûb-ı Hudâ
Eyleme 'âşıkların bir lahza kapından cüdâ

Gitmesin nâm-ı şerîfîñ bu dilimden dem-be-dem
Dertli göñlüme devâdır cân bulur andan safâ

Umaram her bir aduñ başka şefâ'at eyleye
Ahmed ü Mahmûd Ebü'l-Kâsım Muhammed Mustafâ

Çünkü denildi aña ve'-ş-şems dahî ve'-d-duhâ
Rûyuña alnuña mihr ü mâhı benzetsem n'ola

Bu libâs u hây u hûy ü tantana nedür dilâ
Egine hil'at yeterken bir palâs ü bir abâ

Cürm ü isyânım bîründür gerçi hadden serverâ
Sen şefâ'at kânısın geldim saña şefâ'at uma

Bu Muhibbî tevbe eyler tevbesin eyle kabûl
Fitne-i şeytândan sakla anı Yâ Rabbenâ

Tanrının has kulısın bir adın oldu Mahmûd
Sende cem' oldı sehâ vü kerem ihsân ile cûd

Kim ire dergehüne ire muradına o dem
Dü-cihân içre çü 'âşıklara sensin maksûd

Da'vet-i hakka yeter gerçi bugün iki güvâh
Hak resûl olduğuna çâr kitâb oldı şühûd

Rûşen itdün bu cihân zulmetini nurun ile
Zindedür âb-ı 'atan ile bugün bâg-ı vücûd

Hâk-ı râhuna varup cân ile kim sürdi yüzün
İki 'âlemde sa'âdet buluben eyledi sûd

Bilmeyüp togrı yolu sana muti' olmadılar
Kaldılar nâr-ı cehîm içre Nasâra vü Yehûd

Kim boyun sunmadısa emrüne ey şâh-ı güzîn
Eyleye anı Hudâ kahr ile çün kavm-i Semûd

Yedi iklimi musahhar idesin himmet ile
Emr-i Hakk ile melekler sana çün oldı cünûd

Umarız bize şefâ'at idesin yevm-i cezâ
Tâ ola menziliz dâr-ı sürur ile hülûd

Bak Muhammed yüzine bakma yüzüm karasına
Ola ol nûr Muhibbî'ye şefî' ey Ma'bûd

İdelüm cân ile biz de ezeli eyledi Hak
Sana vü âluna ashâbuna bin kez dürûd

Nebiler serveridür çün Muhammed
Mübârek ismidür hem dahî Ahmed

Çü tutdun dâmenini cân u dilden
Sakin olma bu dünyâya mukayyed

Şefâ'at âbı ile yu sefid it
Günâhumdan yüzüm olmaya esved

Gözüm yaşı gibi oldum revâne
Umaram kuyun ola bana ma'bed

Muhibbî cân ile ister kapını
Kapundan idesin hâşâ anı red

Ah kim vardır benüm başumda bin dürlü hevâ
Ger 'inâyet itmesen ömrüm olur cümle hebâ
Sen 'inâyet kânısın çek cürmümi afve kulam
Umaram senden şefâ'at idesin yevm-i cezâ

Çeşm-i 'âlem cümle nurundan münevverdir senün
Olsa bin cânım idem yolunda ser-cümle fedâ

Hâ mîm harfi dü-nâmundan işâretdür senün
Hâya Ahmed didiler mîme dahî hem Mustafâ

Tut elümi ayaga düşdüm gel ey dîn serveri
Eyleyem dinün yolunda cân u dil ile gazâ

Hak müyesser eylese varsa Muhibbî ravzana
Gözlerine eylerdi hâkîpâyun tûtîyâ

OSMANLI'DA “KİMSE YOK MU?” ROGRAMI*

* 06 Mayıs 2006, Cumartesi Zaman

Musatafa Armağan

Hürrem Sultan'ı nasıl bilirsiniz? Yıllar önce sınıf arkadaşlarımdan biriyle İstanbul'daki Süleymaniye külliyesini gezmeye gittiğimizi hatırlıyorum.

Soğuk bir kasım günüydü, Haliç'in pusları üzerimize yapışıyor, biz karmaşık duygular eşliğinde bağdaş kurmuş Sinan'a benzettiğim camiden türbelere doğru seğirtiyorduk. Arkadaşım da, kardeşi de "hızlı" İslamcı. Bir yandan Kanuni türbesini geziyoruz, bir yandan da onların, Kanuni'nin hatırasına aşkettikleri lekeleri zihinlerinden silmeye uğraşıyorum. İddiaları pek bildik gelecek size: Yok Kanuni "zirvedeki cüce" imiş, yok "Osmanlı esas onun zamanında batmaya başlamış", yok devlet işlerinde "Hürrem Sultan'a teslim olmuş".

Ekşi bir yüzle çıkıyorlar Kanuni türbesinden. Yandaki türbenin kapısında ise vaziyet iyiden iyiye vahamet kesbediyor. Arkadaşımın kardeşi, türbenin kapısında "Hürrem Sultan" yazısını görür görmez bırakın içeriye girmeyi, afedersiniz, yere tükürerek tepkisini koçyığıtlar gibi ortaya koymuştu. Öyle anlaşılıyordu ki, Hürrem Sultan'ın onun gözünde bir fahişeden farkı yoktu! (İşin tuhafı, türbenin kapısına tüküren bu "hızlı" gencin memurluk hayatından sürekli kötü kokular yükseldiğini bizzat kardeşinden dinlemiştim sonraları.)

Nedenmiş efendim? Osmanlı sarayına kadın parmağı onun zamanında girmiş, Kanuni'ye oğlu Mustafa'yı öldürterek devletin bahtını karartmış, türlü dolaplar çevirerek kendi oğlu Selim'i tahta çıkartarak duraklama devrini başlatmış.

Hayır, hemen bu genci kınamayın. Tarih karşısında benzer tavırlar hangimizden sadır olmadı ki? Bu bizim "hüzn-i umumi"miz aslında. Gülben Ergen'in başrolü oynadığı son Hürrem Sultan melodramı da aynı önyargıların yatağından pijamalarıyla kaçmış değil miydi?

Bu nasıl bir kaderdir Hürrem abla?

Olumsuz bir imaj sağanağına tutulmuş bulunan Hürrem Sultan'ın cömertlik ve hayırseverlik cephesi neredeyse silinmiştir tarihlerden. Öyle ki, İstanbul, Aksaray'daki Haseki semtinin, ismini bir zamanlar Haseki olan Hürrem'in hayır eserlerinden aldığını semt sakinleri bile bilmez. Oysa İstanbul'un sur içindeki en büyük hastanelerinden birisi olan Haseki Hastanesi'nin temellerini, yaptırdığı Darüşşifa ile Hürrem Sultan atmıştır. Aynı semtte cami, medrese, sibyan mektebi ve imaret yaptıran da ondan başkası değildir. Keza Ayasofya ile Sultanahmet Camisi arasındaki Haseki Hamamı da bu hayırsever kadının hayratı cümlesindendir.

Lâkin Hürrem, eserlerini sadece başkente yığmamış, taşra şehirleri de onun hayırseverliğinden nasiplerini almıştır. İsraili Osmanlı tarihçisi Amy Singer'ın "Constructing Ottoman Beneficence" adlı kitabı (SUNY Press, 2002), bize Hürrem Sultan ve onun Kudüs'te yaptırdığı imaret hakkında ilginç bilgiler sunuyor. (Türkçeye tercüme edilmekte olan bu kitap hakkında yazarıyla yapılan bir konuşma için bk. Toplumsal Tarih, Kasım 2003.)

En büyük patroniçe Singer, bizi iki şaşırtıcı olguyla yüz yüze gelmeye davet ediyor. Birincisi, hayırseverliğin Osmanlı toplumunu anlamada çok önemli bir boyut teşkil ettiği. Osmanlı toplumunun zenginlerinin, nasıl olup da, bir zorlama olmadan, adeta bir farzı eda ediyorlarmışçasına mal ve paralarını bu yoğunlukta fakir fukaraya dağıttıkları, üstelik bunu yaparken dinî bir coşku ve heyecan duydukları sorusu üzerinde duran

Hürrem Sultan'ın Türbesi

yazar, hayırseverliğin Osmanlı toplumunun merkezinde yer aldığını söylüyor. Dahası, bunu adeta bir hayat tarzı haline getiren hayırseverlerin hiç de az olmadığını sözlerine ekliyor.

Singer'ın yakaladığı ikinci önemli noktada ise Hürrem Sultan'ın o zamana kadar başka Müslüman yöneticilerin bile aklına gelmeyen bir devlet aşevi (matbah-ı âmire) kurmayı nasıl akıl ettiği. Hürrem Sultan'ın, yalnız Harem'deki kadınların aklını devlet işlerine çekmekle kalmadığı (bu, çoğumuzun sandığı gibi kötü bir şey olmayıp aslında bir tür saray devrimidir!), aynı zamanda kendisinden önce ve sonra gelen bütün Osmanlı saray kadınlarını geride bırakacak derecede hanedanın toplumla temasını sağladığı, Osmanlı tarihinde hayır ve imar işlerinde en aktif ve görünür "patroniçe" unvanını haklı olarak kazandığı ortadadır.

Hikâyenin gerisi de ilginç: Meğer tam Hürrem'in imareti yaptırdığı yerde vaktiy-le Bizans İmparatoru Konstantin'in annesi

Helena'nın da bir hayratı varmış. Hatta onun kurduğu hastane, Hürrem Sultan tarafından Darüşşifa olarak ihya edilmiş ve bu hastanede müslim-gayrimüslim kim gelirse geri çevrilmeyeceği vakfiyesinde kayıtlıymış. Daha da ilginç, Orta Asya'dan köle olarak Kudüs'e getirilen Sitti Tunşuk adlı kadının, 14. yüzyıl sonlarında aynı yerde büyük bir ev yaptırmış olması. Evin mutfağında pişen yemekler sufilere olduğu kadar halka da ulaştırmış.

Böylece Hürrem Sultan, aşevini kurmakla Helena ile Tunşuk ile birlikte Kudüs halkının hayır dualarını alma geleneğine ortak olmayı tercih etmiş. Tarihin bir şehrin içine ördüğü çözümleri zor düğümlerden birisi daha.

Osmanlı toplumunun karşısına geçip "Kimse yok mu?" programını sunan, dahası, yapacağı yardımı en güzel şekilde yerine ulaştıran bu hayırsever ve akıl dolu kadına yaptığımız onca iftirayı boşaltacak "temiz" bir arsa gözünüze çarpıyor mu yakınlarda?

TASAVVUF İLMİNE GİRİŞ*

* Bu bölüm İbnü'l Arabî'nin "et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye" isimli eserinden tercüme edilmiştir.

İbnü'l-Arabî

Trc. Ahmet Dursun

Allah Teâlâ seni saf kılsın! Tasavvufun işi tuhaf, durumu garip ve sırrı latiftir. Ancak inâyet ve sıdk kademi sahibine ihsân olunur. Tasavvufun, üzerlerine kabul ve inkâr örtüleri örtülen işleri ve sırları vardır. Biz bu mukaddimeyi tasavvuf ilimleri için genel bir giriş olarak ifade ettik. Çünkü tasavvufa karşı inkâr kuvvetlidir. Bizim ifade ettiğimiz şey hakkında onun bir karşıt şeytanı vardır ki o şeytan çok inatçıdır. Biz bu kitapta bu ilimlerin ancak pek az bir kısmını ifade ettik. Bu şerefli yolun sırlarının tanımını bizim eserlerimiz ile öğrenmek isteyen kişi Menâhicü'l-İrtika ilâ İftizâzi Ebkâri'n-Nukâ el-Muhâdderât bi-Hayemâti'l-Likâ isimli kitabı incelesin! Biz o kitabı üç yüz bölüm ve üç bin makam üzere yazdık. Her bir bölüm on makam içerir. O makamların tamamı, bazısı bazından üstün olan sırlardır. Allah Teâlâ seni muvaffak kılsın! Bu kitaba ilave gibi olan bu mukaddimenin gelişinde biz ilk önce sâlikin onu kavramasını umduk. Böylece sâlik tarikat ehlinin sözlerini inkâr etmekten korunur, bu kitapta anlayışının eremediği şeyi kabul eder ve yanı başında duran sırlar ona açılır ve sâlik o sırâ teslim olur. İşte onu bu yüzden söyledik. Allah Teâlâ bizleri İslâm'ı güzel olan ve bilgisinin ulaşmadığı şeyi kabul eden kimseler kılsın! (Âmîn) Allah Teâlâ senin sîneni açsın!

Bil ki, bu tarikat teslimiyet ve kabul üzere kurulmuştur. Öyle ki yolun büyüklerinden biri "Bin sıddık onun zındık olduğuna şahitlik etmedikçe, insan hakikat derecesine ulaşamaz." Sonra bu büyüğün sözü Hz. Ali'nin torunu Şerîf er-Radî'nin sözü ile desteklendi:

Gerçekten de ben iliminden nice cevherleri gizlerim

Cehâlet sahibi olan kişi Hakk'ı görüp fitneye düşmesin diye

Hasan'ın babası (Hz. Ali) bu konuda Hüseyin'in önüne geçmiştir

Hüseyin'den önce Hasan da tavsiye etmiştir.

Ey Rabbim bende bir ilim cevheri var ki onu açıklasam

Sen puta tapanlardansın denilirdi bana

Ve Müslüman adamlar kanımı helal sayar

Yaptıkları en kötü işi güzel görürlerdi

Böylelikle bu güzel alakanın inkâr edilmesi konusunda "Müslümanlar" olarak isimlendirilen adamları ortak yaptı ki o adamlar tahayyül ve Hakk sûretinde görünmek üzere kaldılar. Bu yol nasıl inkâr edilmemesi; Hakk ortaya çıkınca bâtılın izi kalır mı? O halde Hakk'tan sonra geriye ne kalır? Ancak sapıklık...! "De ki, Hakk geldi bâtıl yok oldu." (İsrâ, 81) Şiir:

"Görmez misin muhakkak Allah Teâlâ sana bir mertebe verdi ki, sen onun aşağısındaki bir mülkü tereddüt içinde görürsün. Çünkü sen güneşsin ve yıldızlar ise padişahlardır. Güneş doğduğunda onun etkisinden yıldızlar görünmezler."

"Sen 'Allah!' de, sonra onları bırak! Varsın kendi dedikodularıyla oyalansınlar!" (En'âm, 91) Ebrârın iyi amelleri mukarreblerin günahlarıdır. "Bazen kalbime bir karartı geldiği için Ben günde Allah'a yüz defa istiğfâr ederim." Öyleyse Duyu âleminde sınırlılığın alçaklığı altına giren bu iki şeye bak! Artık melekût âlemi nasıldır?

Bunun üzerine bu makamdan başkasından konuşan kimse gerçekten karışık rüyalar sahibidir. Cüneyd'in "Hâdis, kadîme yaklaştığında kendisinden iz kalmaz." sözüne bakmaz mısın? Kendi zannından ve kendinden konuşan kişi ile Rabbinden nakleden kimse arasında fark vardır ve Rabbinden söz nakleden kişi hevâdan konuşmaz.

Dışarıdan delil istemekten sakın! Yükseliş basamaklarına karşı ihtiyacını hisset! Delili zâtın için zâtından talep et! Hakk'ı zâtında bulursun. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in peygamberliği sâbit olduğunda ve akıl sahiplerinin nefslerinde Hz. Peygamber Efendimizin, nefsinin boş heveslerinden değil de Allah tarafından konuştuğu düşüncesi karar kıldığında onların nasıl kulluk boyunduruğuna girdiklerini ve teslimiyet gösterdiklerini görmez misin? Nitekim onlara şer'i yani dînî yükümlülükler yüklenmiştir. Ancak onlar bu şer'i yükümlülüklerin delilinin ve sebebinin (illet) ne olduğunu sormamışlardır. Ayrıca sahabelerden bazıları Allah Teâlâ'nın "Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın." (Mâide, 101) buyruğuyla yasaklanana kadar Hz. Peygamber'e her şeyi sordular. Bu âyetten sonra ise "Hz. Peygamber'e soru sormak bize yasaklandı." dediler.

O hâlde ey irşâd olunmayı isteyen kardeşim, senin tarîkattan uzaklaşmanı isteyen bir kişi sana sûfilerin ilâhî sırlar hakkında söyledikleri şeyler konusunda sûfilerden delil ve burhân iste diyerek sataşırsa sen o kimseden yüz çevir! Bu durumun karşılığı olarak ona cevap vererek de ki: "Balın tatlılığına ve cinsel ilişkinin zevkine v.b. şeylere delilin nedir? Bana bu şeylerin hakikatinden haber ver!" O adam sana kesinlikle şöyle diyecektir: "Bu ancak tatmakla elde edilen bir bilgidir. Bu bilgi tanımlanamaz. Bu bilgiye delil getirilemez." O hâlde sen de ona "Bu bahsettiğin şey de aynı durumdur." de!

Sonra ona yeni bir örnek ver ve de ki; "Senin kendi elinle yaptığın bir evin olsa, senden başka kimse o ev hakkında bilgi sahibi olmasa, bu evden bahsedilse ve bu evle ilgi haber halkın kulağına gitse; sen de en yakın dostlarından birini seçsen ve onu bu evi görsün diye eve soksan, insanlar arasından onu seçip bu eve soktuğun vakit senin bu ev hakkında bildiğin şeyi müşâhede ederek bu bilgiyi kuşatsa; sonra bu adam halka

çıksa ve oturup onlara evde gördüklerini vafsetse; o adamın 'O ev şu niteliktedir...' diye bahsettiği şey konusunda 'Bu hususta delilin nedir?' diye sormak doğru olur mu? Bu doğru değildir. birisi böyle bir şey istese halk onu ahmaklıkla suçlar ve kıt akıllı görürler ve 'Bu kendisi için delil getirilmeyen şeydir.' derler. Sonuçta biz ev sahibinin eve soktuğu adamı gördük. Bu adam çıktı ve evde gördüğü şeyleri anlattı. Şu hâlde bu adama hüsnü zan besleyen ve doğru bir adam olarak kabul eden onun sözünü doğrular. Bu sözü doğrulamayan kimse doğrulamak için zorlanmaz. Hiç kimse de onun sözünün yalanlanmasını hoş karşılamaz. O hâlde sen bu eve giren kimsenin iddialarının aslını bilmek istersen ev sahibine yönel. Böylece o seni eve soksun, sen de göresin. Bundan başka çare yoktur."

O hâlde ey kardeşim, takvânın sonucu olan bu şerefli ilim de bunun gibidir. Biz bir adamı Allah'tan sakınmış ve takvâ üzere olmuş, Allah'ın koyduğu sınırlarda durmuş, zühd ve vera' v.b. vasıflarla vasıflanmış sonra bu özelliklerden sonra bizim akıllarımıza sığmayan bir bilgi ile konuşmuş olduğunu görürsek ki Allah Teâlâ ledünnî ilmi ancak ona bağışlamıştır, bu durumda o adamın iddia ettiği konuda kendisine teslim olmak ve sözünü doğrulamak, ona hüsnü zan beslemek ve karşı çıkmamak üzerimize vacip olur. Çünkü Allah kullarından dilediği kimseleri bazı ilimleri için seçer. Nitekim Allah "Hikmeti dilediğine verir." (Bakara, 269) ve "Biz ona katımızdan bir ilim öğrettik." (Kehf, 65) buyurmaktadır. Bu seçme konusunda Hz. Mûsâ ile Hızır meselesi ikna edicidir. "O yaptığından sorumlu değildir fakat onlar sorumludurlar." (Enbiyâ, 23).

Hiç sahâbeden sâdır oldu mu veya Hz. Peygamber (s.a.s.)'e "Öğlenin dört ve akşam namazının üç rekatlı oluşunun illeti nedir?" "Neden bazısında gizli, bazısında açıktan okunur?" diye sordukları duyulmuş mudur? Biz bunu işitmedik ve böyle bir durumda

asla olmadı. Çünkü Hz. Peygamber'in günahsız olduğu kesinlik kazanmıştır, doğru sözlü olduğu açıktır ve kendinden konuşmadığı bilinmektedir. O hâlde biz seni ne zaman peygamber vârisi olan ve mûcizenin peygamberin doğru söylediğine delil olması gibi bilgisinin doğruluğuna delâlet eden takvâya sımsıkı bağlı olan kimse hakkında delil ve illet istediğini görürsek; biliriz ki, senin katında doğruluk (sıdk) sıfatının karar kılmadığını biliriz. Hatta sende doğruluk sıfatından az bir miktar dahi yoktur. Şu durumda onları kendi hâline bırak ve onların sözlerini inkâr etme! "Rabbim bilgimi ar-

tır!" (Tâ-Hâ, 114) de! Umulur ki sana O'nun katından bir kapı açılır.

Fasıl

Allah Teâlâ seni muvaffak etsin! Allah Teâlâ'nın senin için var ettiği duyulur örneklerle îmân etmenle birlikte onlar hakkın da gayb ile konuşmayı da inkâr etme! Şüphesiz ki, bir ayna silindiği ve cilalandığında ondan pas gider ve o aynaya bakan kişinin sûreti aynada görünür. Böyle bir aynaya bakan kişi kendisini aynada güzel veya çirkin olarak görmez mi? Bu şahsın arkasına biri

geldiğinde sûreti aynaya yansır. Adam bu aynaya baktığında yanındakilere “Arkamda bir insan var.” veya “Şu şekilde bir şey var.” der. O kişi bu gördüğü şeyi bilinen şekilde gözüyle görmediği hâlde yeterli derecede anlatır. O hâlde onu doğrulamak zorunludur. Çünkü o adamın gördüğü şey duyularla algılanan bir şeydir.

Akledilir şeyler de duyularla algılanır şeylerin benzeridir. İnsan kalbinin aynasına yönelir ve o aynayı Allah’ın dışındaki şeylerin pasından temizler. Çeşitli riyâzat ve mücâhedeler sebebiyle kalbini akledirler âlemi ve gayb âlemine dair şeylerin sûretlerinin tecellisinden perdeleyen bütün perdeleri ondan uzaklaştırır. Kalb saflaştığı ve cilalandığında gayb âlemine ait şeylerden kendisinin karşısında yer alan herhangi bir şey kendisinde görünür. Bunun üzerine bu kalbin sahibi müşâhede ettiği şey hakkında konuşur ve gördüğünü vâsfeder. “Gönül gördüğünü yalanlamadı.” (Necm, 11).

İşte bu yaklaşık bir örnektir. Eğer söz uzamayacak olsa biz mükâşafenin kısımları ve sınıflarından da bahsederdik. Ancak bu kadarı yeterlidir. Mükâşafenin kısımları ve sınıfları hakkında yeterli bilgi edinmek isteyen kimse bizim eserlerimizden biri olan Cîlâu’l-Kulûb adlı kitabı iyice tetkik etsin.

Hem sonra bakalım bu müşâhede edilen bilgiye kanıt isteyen kimse Allah’ın kitabı ve Hz. Peygamber’in sünnetini bilgi olarak kuşattı mı ki bu müşâhede olunan bilgiye şunun benzeridir denilsin? Veya aklî bir kanıt mı onu imkânsız görür?

Mükellef olmak için gerekli olan akla sahip olan ve aklın zorunlu, mümkün ve imkânsız gibi hükümlerini kabul eden akıl sahibi kimsenin nihâî ulaşacağı nokta bu sûfinin söylediği şeyi mümkün görmektir. Ancak bu sûfinin söylediği şeyi, kendisi bakımından değil de söylediği şeyin kendisiyle gerçekleşeceği kadîm ilim bakımından kabul etmek sûfiler katında zorunludur.

Çünkü peygamberlik ve velîlik akıl mertebesinin üzerindedir. Akıl ancak bu hüküm karşısında ya durur veya bunu kabul eder. Çünkü sûfî tevhidin temel esaslarından birini veya şerîatin temel esaslarından birini yıkan herhangi bir şeyi getirmez.

Sûfîyi dinleyen kişiyi sûfinin sözlerini inkâr ettiğinde ancak tasdik eksikliği bu sözlerini doğrulamaktan kendisini mahrum bırakır. Bu özellik kendisine döner. Sûfî ise kendisine nisbet edilen şeyden uzaktır.

Ey anlayışı kuvvetli olan kardeşim, helâk gelmeden önce hazırlık yap! Zirâ insan bulunduğ hâl üzere ölür ve öldüğü hâl üzere haşredilir. Bu sırları kaçırmaktan sakın! Bu nurlar ile aydınlan! Ey sevgili öğrenci, teslim olma yaygısını yay ve hürriyet ile inkâr boyunduruğundan kurtul! Tefekkür kürsüsüne otur! Mücâhede elbisesini giy ve yardım ve muvâfakat tâcını başına koy! Sözün mahallinin dışından söze bak, Hakk’ı bulursun! Ve dinleyene nazar et, onu dinleyen ve dinlenen, hitap eden ve hitap edilen olarak görürsün. O hâlde o konuşan ve konuşulan, dinleyen ve dinlenen olduğunda sen mevcut olmana rağmen yok olursun.

Nitekim sen yok olduğun hâlde hâzır ve mevcutsun. İşte bunun için Hz. Peygamber Efendimiz Allah Teâlâ’dan rivâyet ettiği “Kul, Ben onu sevene dek nâfile ibâdetlerle bana yaklaşmaktan geri kalmaz. Ben onu sevdiğimde ise onun یشitmesi ve görmesi olurum.” sözünde buna işaret buyurur. O hâlde görmesi Hakk olan bir kişiye herhangi bir şey nasıl gizli olur? Lisanı “O” olan bir kişinin sözü nasıl son bulur?

Bu mukaddimeyi iyice tahkîk et ve bunu nezdinde dur ki, irşâd olunasin. Böyle yaparsan inşallah âkıbetin güzel olur. İştîyâkını çoğalt! Allah seni bu kitapta anlatılan şeye muvaffak kılsın! Allah, bizi ve seni bilgiyle faydalandırsın ve izzetiyle bizi bu bilginin ehli kılsın!

GÜLBANK

MEHTERİN EYYÂM-I ÂDİYE GÜLBANKI

Allah Allah,

Celil ü Cebbâr,

Muînü's-Settâr,

Hâlıkü'l-leyli ve'n-nehâr, lâ-yezâl, zü'l-
Celâl, birdir Allah, O'nun birliğine.

Hâtem-i enbiyâ, Peygamberimiz Cenab-ı
Ahmed-i Mahmûd u Muhammed Musta-
fa Âl-i evlâd-ı resûl-i müctebâ, imdad-ı
rûhaniyetine.

Pîrân, mürşidîn, aşıkîn, kurrâgerîn, vâsılîn,
hamele-i Kur'an, güzeşteğân-ı ehl-i îmân,

Ebu'l-feth ve'l meğâzî Fâtih Sultan Meh-
met Han Hazretleri'nin ervahına ve avn u
inâyetine,

Bilcümle âlem-i islâmın necât, saâdet ve
selâmetine.

Devletimizin bekâ u temâdisine.

Ordularımızın devam-ı muzafferiyetine.

Pirler, erenler, üçler, yediler, kırklar, göçen-
ler demîne, devrânına Hûûû diyelim.

Eli kan, kılınca kan.

Sinesi üryân, ciğeri püryân.

Meydan-ı şehâdetde Allah yoluna revân.

Kahrımız, gazabımız düşmana ziyân.

Adüvden korkmadık, korkmayız hiçbir za-
man.

Kur'anda zafer vaad ediyor Hazreti
Yezdân.

Uğrun açık olsun ey Serdâr-ı Mücahid.

Hüdâ, kılınca keskin eylesin, ömrünü gün
gibi bedîd.

Fahr-i âlemi hoşnud ettin. Hak gazâ-yı ek-
berin etsün mübarek ve sâid..."

CENK GÜLBANKI

Eûzübillah, eûzübillah.

Hüdâya şükr-i bîhad, Lâilahe illallah.

El-Melikü'l-Hakku'l-Mübîn,

Muhammedü'n Resûlilah-i sadıku'l va'di'l-
emîn.

İnnâ fetahnâ leke fethan mübinâ ve
yensûrekâllahu nasran azîzâ

Ey Pâdişah-ı hâlifetullah, el-İslâmü aleyke
avnullah.

Sensin hâris-i dîn-i mübîn, hâris-i
şerîatullah.

Uğrun açık olsun ey Pâdişahım, ömr-i
ikbâlîn mezid.

Hüdâ kılınca keskin eylesin, nur-ı satvetini
gün gibi bedîd.

İşte furkân-ı adâlet, işte seyfi şerîat,
tâhtegân-ı mülkünü eylesin tâ yevm-i haşre
kadar medîd.

Rûh-i pâk-i fahr-i âlemi hoşnud ettin, Hak,
gazâ-i ekberin etsin mübarek ve sâid.

Eli kan, kılınca kan, sinesi üryân, ciğeri
püryân, meydan-ı şehadette Allah yoluna
revan.

Şüheda-i gazâyâ Hak görünür ayân.

Kahrımız, gazabımız düşmana ziyân. Yâ
Rahman.

Hâtem-i enbiyâ, Peygamberimiz Cenab-ı
Ahmed-i Mahmûd u Muhammed Mustafa
Bilcümle âlem-i islâmın sıhhat-ü
selâmetine.

Ebü'l-feth ve'l-meğâzî Fâtih Sultan Meh-
med Han Hazretleri'nin avn u inâyetine.

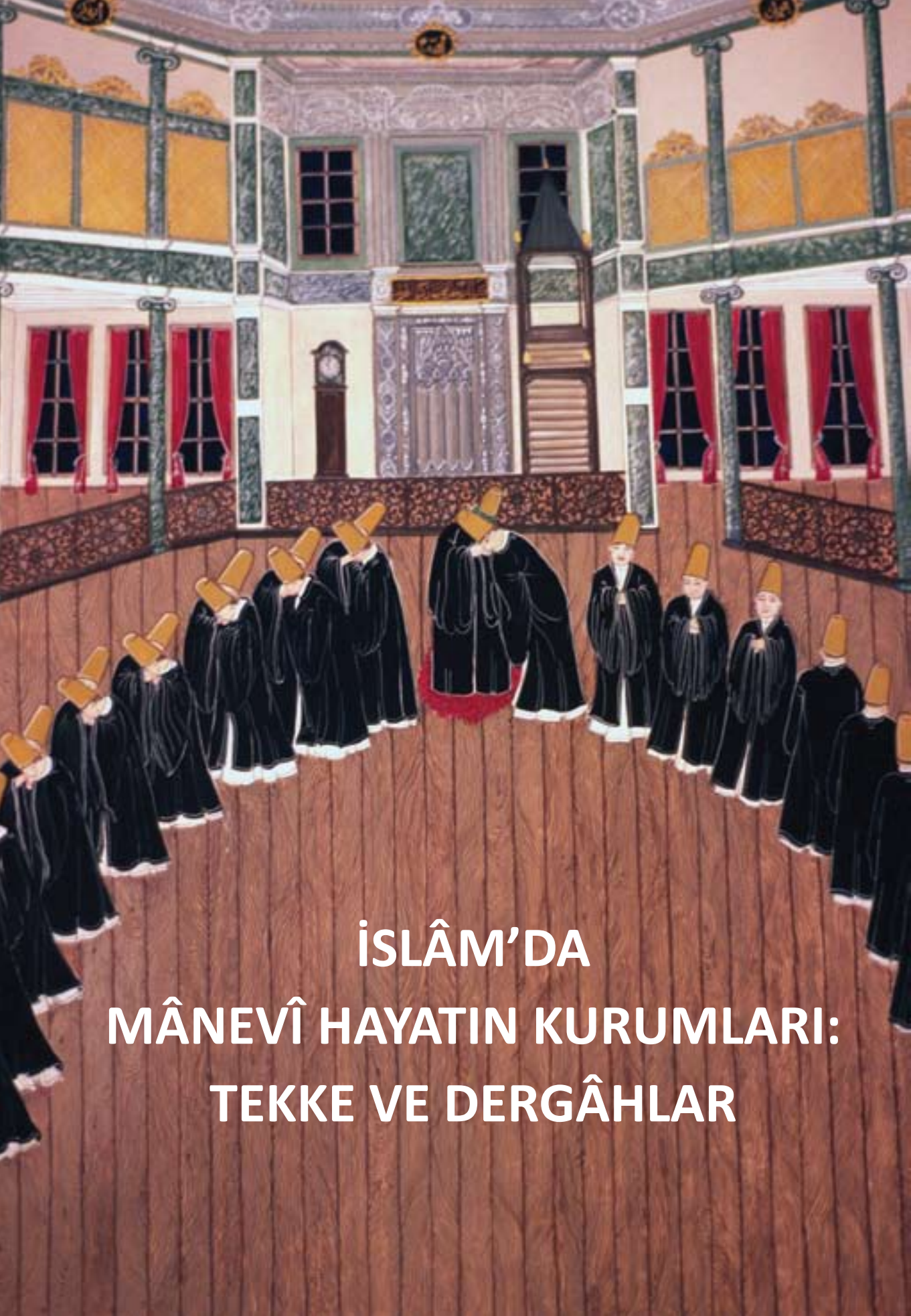
Devletimizin bekâ u temâdisine.

Ordularımızın devam-ı muzafferiyetine.

Üçler, yediler, kırklar, göçenler demîne
devrânına Hû diyelim Hûuuu...

Yektir Allah

Ya Fettah

**İSLÂM'DA
MÂNEVÎ HAYATIN KURUMLARI:
TEKKE VE DERGÂHLAR**

Safa Avcıoğlu

Tekkeler ve dergâhlar, Müslüman mânevî hayatının kurumsallaşmış hâli olan tarikatların mensuplarının toplanma mekânlarıdır. Bununla birlikte tekke ve dergâhlar birer toplanma mekânı hüviyetinde olsalar da pek çok fonksiyonları vardır. En başta tekkeler ve dergâhlar tasavvufî düşüncenin pratiğe dönüştürüldüğü yerlerdir. Tasavvuf tarihçileri bu kurumun kökenini Hz. Peygamberin mescidinin bitişiğinde yer alan suffede ararlar. Buna göre tasavvufun ilk şeyhi Hz. Peygamber ilk dervişler ise suffice ashâbıdır. Bu iddia temelsiz değildir. Zîrâ bütün İslâmî kurumların anası Hz. Peygamberin mescidi, bütün İslâmî ilimlerin kaynağı da Hz. Peygamberdir. Bununla beraber diğer İslâmî kurumlar ve ilimlerde olduğu gibi tasavvuf bir ilim olarak ve bir kurum olarak tesisini zaman içerisinde tamamlamıştır. Müslüman dindarların sûfiler diye adlandırıldığı döneme gelindiğinde artık ilk tekkelerin de ortaya çıktığını görürüz.

İlk sûfiler genellikle gezgindiler. Çoğunlukla İslâm coğrafyasının değişik bölgelerinde dolaşan bu grupların toplanmaları için bazı yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar genelde bulundukları konuma göre adlandırılmışlardır. Söz gelimi Müslüman ülkesinin sınırında yer alan ve bu ülkenin güvenliğini temin eden ileri karakol hizmeti veren yapılar ribat diye adlandırılmıştır. İlk ribat İran Körfezi'nde önemli bir alan olan Abadan bölgesinde kuruldu. Bu ribat meşhur zâhidlerden Abdulvahid b. Zeyd (ö. 177/793)'le özdeşleşen bir ribattı. Onun ölümünden sonra, daha çok tanınmaya başladı. Diğer ribatlar, İslâm coğrafyasının Bizans'la sınır olduğu yerlerle Kuzey Afrika bölgelerinde yer almaktaydı. Bilinen ilk ribatlar, 150/767 yıllarında Şam'da ve 800 yılından önce Filistin'in başkenti Ramallah'da,

aynı yıllarda Horasan'da kurulmuştur.

Diğer taraftan özellikle Horasan bölgesinde seyyah dervişleri olduğu kadar tüccarları da konaklatan mekânlar olan hankâhlar ise sûfî grupların toplandığı bir diğer yapıya işaret eder. Hankâhlar yolcular için birer misafirhâne ve dinlenme yeri niteliğindeydi. Bunlar çoğu kez ipek yolu ticaretinde önem arz eden menzillerde kuruluydular. Bununla beraber şehirlerde kurulu olan yapılar dervişler için birer barınak ve tasavvufî eğitimin yapıldığı bir okul hüviyetindeydiler.

Hicrî beşinci asra gelindiğinde sûfî merkezlerin sayısı epeyce kabarmıştı. Bu merkezlerde mânevî bilginin otoritesi kabul edilen bir şeyh etrafında toplanan dervişler topluluğu ikâmet etmekteydi. Bunlar özellikle kitlesel törenler yapmakta ve halk dindarlığının odak noktası olmaktaydılar. Bu sûfî merkezler tasavvufun örgün eğitiminin merkezleriydiler. Burada şeyhe bağlanan dervişler riyazat, halvet ve zikir yöntemleri çerçevesi içerisinde mânevî olgunluğa erişme çabası içerisindeydiler. Büyük İslâm bilgini İmam Gazâlî'nin de tasavvufu tanıması bu kurumlar içerisinde olmuştur. Gazâlî, Horasan, Irak ve Kudüs'te bulunan bir çok sûfî merkezini ziyaret etmiş ve buradaki sûfilerle görüşmüştür.

Sûfilerin ve onların kurdukları merkezlerin İslâm'ın yayılmasında da aktif rol aldığı görülür. Özellikle XI. asırdan itibaren fetih ordularının önünden giden dervişler fethedilecek bölge halkı ile yakın temas sağlamışlar ve buralarda kurdukları tasavvuf merkezleri ile İslâm'ı yaymaya gayret etmişlerdir. Arap olmayan bölgelerde İslâm'ın içselleştirilmesi ve yayılması da yine sûfiler ve onların tesis ettikleri kurumlar içerisinde olmuştur. Bu hususta özellikle Türkistan'ın pîri unvanıyla tanıdığımız Hoca Ahmed Yesevî'nin adını zikretmekte büyük fayda vardır. Hoca Ahmed Yesevî Türklerin İslâm'ı kabul edip dindârâne bir hayat yaşamalarında çok büyük rol üstlenmiştir. Gerek kendisi ve gerekse halifeleri Orta Asya'da İslâm'ın yayılışını etkilemiş önemli

isimlerdir. Hoca Ahmed Yesevî'nin Hikmet adını verdiği şiirleri Türk tasavvuf edebiyatının ilk örneklerindendir.

Şehir hayatın merkezinde tekke ve dergâhların bulunduğu bir devlet olan Osmanlı'da da sûfilerce oluşturulan teşekküller önemli bir yer tutar. Osmanlı'nın tasavvufa bu denli yakın durması kimi araştırmacılar tarafından devletin derviş devlet olarak nitelenmesine neden olmuştur. Osmanlı tarihi içerisinde tekke ve dergâhlar dînî, sosyal, kültürel, askerî, siyasal ve ekonomik açıdan pek çok vazifeyi ifâ etmişlerdir.

Osmanlı devletinde tekkeler bir taraftan tasavvufî eğitimin yapıldığı eğitim kurumları iken diğer taraftan toplum hayatının merkezinde yer almaktaydı. Yoksulların, hastaların, dertlilerin hemen ilk başvurdıkları kapı tekkelerdi. Buralarda dertlere derman bulunur, yoksul ve muhtaçlara imkân temin edilir ve hastalara şifa dağıtılırdı.

Osmanlı'da tekkeler birer gönül terbiye mektebiydiler. Tekkelerdeki terbiyenin haddesinden geçen dervişlerin incelen gönüllerinden eşine az rastlanır edebî eserler tulû etmiştir. Bundan dolayı dünya edebiyat tarihinde Türk tasavvuf edebiyatının benzeri ikinci bir edebiyat göstermek mümkün değildir. Bu edebiyat dinin salt formel uygulamalarının ve kalıplarının ötesinde bir yapı arz eder ve müteal dindarlığın ve ilâhî aşkın dinamik yapısının tezahürü niteliğini taşır. Başta Yûnus Emre olmak üzere pek çok tekke şairi derviş Türkçeyi tasavvufun diline dönüştürmüşlerdir.

Tasavvuftaki nefle cihat fikrinin gaza ruhıyla bütünleşmesi ve fütüvvet anlayışıyla yoğrulmasından doğan Osmanlı ordusu kendisini bir Türk tasavvuf büyüğü olan Hacı Bektaş-ı Velî'ye izafe eder. Osmanlı ordusunun komutanları olan ocak ağaları aynı zamanda birer Bektâşî büyüğüdürler. Bu anlamda kışla ile tekke aynı hedefe doğru hareket eden iki ordunun karargâhı konumundadır. Bu nedenle Osmanlıda ocaktaki askerlere leşker-i

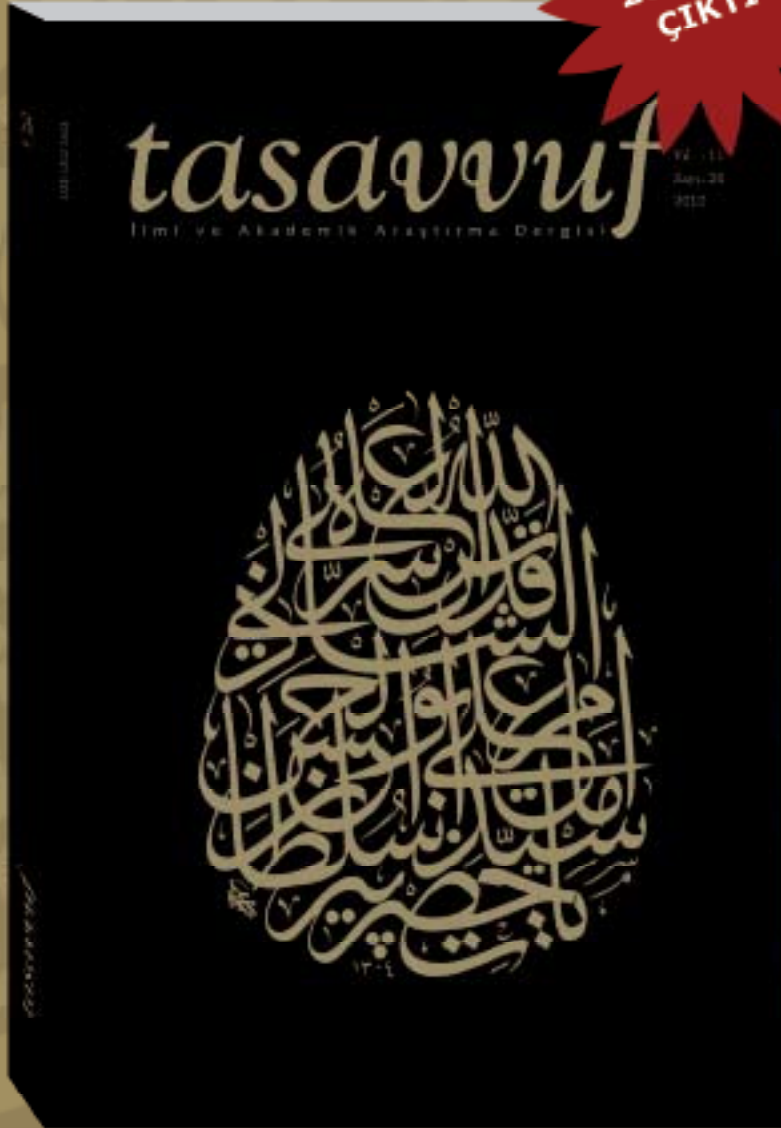
gazâ (savaş ordusu), tekkedeki dervişlere ise leşker-i duâ (dua ordusu) denilmiş ve padişahlar sefere çıktıklarında mutlaka askerin mâneviyatını yükseltecek tekke mensuplarına da orduda yer vermişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda orduya katılıp cephede savaşan Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayı bunun son örneklerindendir.

Osmanlı kültür hayatında sanayi-i nefise yani güzel sanatlar akademisi kurulana dek toplumdaki güzel sanatlarla ilgili eğitim de yine tekkelerde yürütülmüştür. Geleneksel Türk sanatlarının her dalında en güzel ürünler hep tekke mensupları olan dervişler tarafından meydana getirilmiş ve bu eserler tasavvufun zarafetiyle bütünleştirilmiştir. Bu nedenle çoğu kez eser sahiplerinin kimliklerini bilmeye imkân yoktur. Çünkü eserin yegâne sahibinin ve hakîkî fâilin Allah olduğu şuuru ile yetişen sanatkâr derviş imzasını atmayacak kadar mütevazıdır. Hat sanatı gibi hattatın imzasını gerektiren sanatlarda ise bu terbiye kendisini yine gösterir. Nitekim pek çok derviş hattat eserinin ketebesinde pür-hata, hakîr, fakir gibi ifadelerle bunu ifade eder. Hat sanatının şahe-serleri arasında yer alan tekke levhalarından bahsetmek ise apayrı bir yazı konusudur.

Gençlik enerjisini topluma yararlı şeyler yapma hedefine kanallandırmak ve bu amaçla sanat öğretmenin yanı sıra sporla ilgili faaliyetlerde bulunmak da tekkelerin faaliyet alanları arasındaydı. Bu nedenle okçular ve pehlivanlar tekkesi kurulmuştu. Bugün İran'da hâlâ canlılığını sürdüren ve geleneksel beden eğitimi yöntemlerinin uygulandığı yerler olan zurhâneler tekkelerinin bu özelliğinden etkilenerek kurulmuş yapılardır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, tekke ve dergâhlar insanı Hazreti İnsan yapmanın yollarını arayan kurumlar olagelmışlerdir. Bu nedenle dervişler hayatın her alanına yönelik faaliyetlerde bulunmuşlar bunu yaparken de kendi deyimleriyle söyleyecek olursak el kârda gönül yârda olma ilkesini uygulamayı başarmışlardır.

26. SAYI
ÇIKTI

**Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisinin
26. sayısını seçkin kitapçılarda bulabilirsiniz.**

Adres:

Küçükçamlıca Mah. Çilehaneyolu Cad. No: 12 Üsküdar İSTANBUL

Tel: 0216 428 39 60 (Dahili 197)

NAMAZIN HAKİKATİ

FIKİH ve DİN

EBÛ HANİFE'NİN MU' TEZİLİ GÖRÜŞLERİ BENİMSEDİĞİ İDDİALARI

AHİMSA ÖĞRETİSİ

KÖSTENDİLLİ SÜLEYMAN ŞEYHİ EFENDİ VE ESERİ LEMAÂT-I
NAKŞBENDİYYE

19. YÜZYIL HİNDİSTAN BÜYÜK İSLAM ALİMLERİNDEN ABDÜLHAY
LEKNEVÎ HAYATI VE ESERLERİ

NAATLER

OSMANLI'DA "KİMSE YOK MU?" ROGRAMI

TASAVVUF İLMİNE GİRİŞ

GÜLBANK

İSLÂM'DA MÂNEVÎ HAYATIN KURUMLARI: TEKKE VE DERGÂHLAR